

Bioforsk Rapport

Bioforsk Report

Vol. 5 Nr. 129 2010

Vokterhundmanual

En veiledning til brukere av vokterhund som tiltak mot rovviltskader på bufe. Revidert utgave 2010.

Inger Hansen¹, Frank Christiansen² og John Linnell³

¹Bioforsk Nord Tjøtta

²Malm kommune

³Norsk institutt for naturforskning, NINA

www.bioforsk.no

Tittel/Title:

Vokterhundmanual. En veileder til brukere av vokterhund som forebyggende tiltak mot rovviltskader på bufe. Revidert utgave 2010.

Forfatter(e)/Author(s):

Inger Hansen

<i>Dato/Date:</i> 23.12. 2010	<i>Tilgjengelighet/Availability:</i> Åpen	<i>Prosjekt nr./Project No.:</i> 4210127	<i>Saksnr./Archive No.:</i> Arkivnr
<i>Rapport nr./Report No.:</i> 5 (129)/2010	<i>ISBN-nr./ISBN-no:</i> 978-82-17-00691-6	<i>Antall sider/Number of pages:</i> 38	<i>Antall vedlegg/Number of appendices: 0</i> 4

<i>Oppdragsgiver/Employer:</i> Bioforsk	<i>Kontaktperson/Contact person:</i> Inger Hansen
--	--

<i>Stikkord/Keywords:</i> Vokterhund, forebyggende tiltak, sau, rovvilt Livestock guarding dog, preventive measures, sheep, carnivores	<i>Fagområde/Field of work:</i> Arktisk landbruk og utmark Arctic Agriculture and Land Use
---	--

Sammendrag:

Vokterhunder benyttes i dag i flere land som forebyggende tiltak mot rovviltskader. Tiltaket har generelt vist en sterk tapsreducerende effekt. De fleste bruksmåter i utlandet er basert på at vokterhunden sosialiseres på sau i tidlig valpealder. Hunden vil dermed oppfatte sauene som sine flokkmedlemmer som den vil forsvare mot rovvilt. Et effektivt forsvar forutsetter imidlertid at sauene går i flokk. Det norske saueholdet er karakterisert ved at sauene beiter spredt på store utmarksarealer. For at bruk av vokterhund skal kunne bli et effektivt tiltak i Norge, må derfor sauene samles, enten ved gjeting eller ved bruk av inngjerdede beiter. Alternativt kan man finne nye måter å bruke vokterhund på som er bedre tilpasset det tradisjonelle norske saueholdet. Av de sju ulike bruksmåter for vokterhund som er beskrevet, anbefales to metoder under norske forhold: vokterhunder på patrulje og vokterhunder på inngjerdet beite. Den første metoden krever ikke at sauene går i flokk og er dermed tilpasset det norske beitebruket. Den sistnevnte metoden krever en omlegging av beitedriften, men har imidlertid vist seg å ha bedre tapsforebyggende effekt. Den forebyggende effekt er diskutert opp mot tiltakets kostnader og ulemper, som arbeidsinnsats, reduserte slaktevekter, gjerdehold og et utvidet innmarksbruk. Ulike bruksmåter krever ulik styrke av sosialisering mellom hund og sau. En beskrivelse over sosialiseringssopplegget i forhold til bruksmåte er gitt. I tillegg gir veilederen også nyttige tips om rasevalg, valg av valp og dressur.

Summary:

The use of livestock guarding dogs to protect sheep from predators is an effective method to reduce predation losses in many countries. The principle of livestock guarding by dogs is based upon a strong social bonding between dogs and sheep during the puppy stage. The dog will perceive the sheep as pack members, which it will defend if necessary. However, to defend the sheep from predators effectively, the sheep should flock tightly. Traditional methods of using dogs to protect sheep are difficult to apply to Norwegian conditions because sheep in Norway graze scattered in open mountain or forest ranges. If the traditional method is to be used, sheep need to be herded or

graze within a bounded pasture, or alternative methods adjusted to the scattered grazing pattern should be found. Of seven different livestock guarding dog methods described, two are recommended for Norwegian conditions: patrolling with livestock guarding dogs and livestock guarding dogs on fenced pastures. The first method does not require that sheep are flocking, and therefore is suited to areas with widely dispersing sheep. The latter method require a reorganization of the traditional Norwegian sheep grazing management, however the loss reducing effect is even greater. The preventive effects of the different methods are discussed against cost and disadvantages such as work input, reduced slaughter weights, fencing, and increased use of home fields. Different ways of using the dogs need different socialization programs. A description of different socialization procedures is given. This manual also gives recommendations about breeds, puppy choice and obedience training.

Godkjent / Approved

Prosjektleder / Project leader

Håkon Sund
Avdelingsleder

Inger Hansen
FoU-leder

Forord

Årlig tapes drøye 130 000 sau og lam på beite. Tapene på landsbasis har økt merkbart de siste 10-15 år og lå i 2009 på 6,3 %. Ikke bare økonomisk, men også i forhold til dyrevelferd er tapssituasjonen bekymringsfull. Rovdyr antas å forårsake minst 25 % av totaltapene på landsbasis. Enkeltbesetninger opplever å miste mer enn halvparten av beitedyrene til rovvilt.

Dagens rovviltpolitikk med basis i Stortingsmelding nr. 15 (2003-2004) har en tosidig målsetting om å sikre bærekraftige rovviltbestander, samtidig som det skal være mulig å drive aktiv beitedrift i områder med rovvilt. For at sauene skal kunne drives i områder med etablerte rovviltstammer, er det i den siste rovviltmeldinga foreslått en økt satsing på forebyggende tiltak. Et av de forebyggende tiltak som har fått størst oppmerksomhet de senere år, er bruk av vokterhund.

Bruk av vokterhunder i rovdyrutsatte områder er benyttet i en rekke land, og det er hevet over tvil at tiltaket reduserer antall rovvilt drepte bufe. Men bruksmåter og anbefalinger fra utlandet er ikke direkte overførbare til norske forhold. Utfordringen er å finne den beste måte å bruke vokterhunder på under ulike forutsetninger og naturgitte forhold. I denne vokterhundmanualen er eksisterende nasjonal og internasjonal kunnskap vedrørende ulike bruksmåter, sosialisering, besetningsstørrelser, ressursbruk osv. sammenstilt. Målet med manualen er å gi nødvendig veiledning først og fremst til nye brukere av vokterhunder i Norge, men vi tror også at mer erfarne vokterhundbrukere og ikke minst forvaltningen kan ha nytte av denne veilederen.

Dette er en revidert utgave av "Vokterhundmanualen", som ble publisert første gang i 2002. Vi takker Miljøverndepartementet for finansieringen av prosjektet i 2002. Takk også til Reidar Andersen, Øyvind Holm og Ronald Bjøru for gjennomlesning og nyttige innspill.

Tjotta 23.12. 2010

Inger Hansen
----- s -----

Innholdsfortegnelse

1.	Innledning	4
2.	Prinsippet ved bruk av vokterhund	5
2.1	Vokterhundprinsippet.....	5
2.2	Forskjeller mellom gjeterhunder og vokterhunder.....	5
2.3	Vokterhundenes atferd overfor predatorer	6
3.	Bruksmåter og forebyggende effekt	7
3.1	Bruksmåter	7
3.2	Tapsreducerende effekt.....	9
3.3	Arbeidskostnader	10
3.4	Bruksmåter under norske forhold.....	10
3.5	Årlige kostnader ved hundehold	11
3.6	Andre kostnader	11
4.	Sosialisering av hund overfor sau.....	12
4.1	Den sensitive periode for sosialisering	12
4.2	Generelt om sosialisering av vokterhunder på sau	13
4.3	Sosialisering av vokterhunder i Norge	14
4.4	Sosialisering av sau på hund	16
4.5	Viktig ved kjøp av vokterhund	17
4.6	Lydighetstrening	17
5.	Forslag til problemløsninger	18
6.	Aktuelle vokterhundraser.....	21
6.1	Rasevalg.....	21
6.2	Hvordan velge den rette valpen?	22
7.	Driftstilpasninger.....	23
7.1	Tilpasning av drifta til ulike bruksmåter	23
8.	Anbefalinger under norske forhold.....	25
8.1	Antall vokterhunder pr saueflokk.....	25
8.2	Behov for vokterhunder	25
8.3	Årlig behov for offentlig støtte	26
8.4	Skadeflyttende effekt.....	26
8.5	Generelt om vokterhund som forebyggende tiltak	26
9.	Vokterhunder og lovverket	27
9.1	Hundeloven.....	27
9.2	Notat vedrørende vokterhunder - noen rettslige spørsmål	27
9.3	Innførsel av hund fra utlandet	28
	VEDLEGG 1:	29
	Adresser til oppdrettere og vokterhundspesialiserer.....	29
	VEDLEGG 2:	32
	Aktuelle web-adresser	32
	VEDLEGG 3:	33
	Aktuell vokterhundlitteratur.....	33
	VEDLEGG 4:.....	35
	Standard. Bruk av vokterhunder i Norge	35

1. Innledning

Bruk av vokterhund som forebyggende tiltak mot rovviltskader har århundre lange tradisjoner i Sør- og Øst-Europa og i Asia. I USA ble vokterhund introdusert på 1970-tallet, og har vist seg å være et svært effektivt tiltak. Amerikanske forskere har funnet ut at vokterhunder på sitt beste kan eliminere predasjonstapene og at 82 % av hundene utgjør en økonomisk gevinst for bøndene.

Vokterhundbruk har mer enn 2000 år lange tradisjoner. Tidligere ble vokterhunder benyttet sammen med små buskapsflokker og en gjeter, mens dagens vokterhunder (bl.a. i USA) kan benyttes til å vokte saueflokker på over 1000 dyr. Hundene kan arbeide alene sammen med sau innenfor en inngjerding eller under begrenset tilsyn av gjeter i utmark. For å være effektive mht denne bruksmåten, kreves det at hundene er sterkt sosialt bundet til sau, slik at de følger sauen døgnet rundt.

Selv om bruk av vokterhund under geografiske forhold som kan sammenliknes med Norge viser en effektiv reduksjon av rovdyrpredasjon på småfe, skiller imidlertid de norske driftsformene i saueholdet seg en del fra andre land. Den tradisjonelle vokterhundmetoden er vanskelig å benytte i Norge, først og fremst fordi sauene beiter spredt over store og uavgrensede områder. Under våre forhold må det sannsynligvis tilrettelegges for endrede driftsformer i saueholdet; enten må en igjen starte med sauegjeting, gå over til saueraser med utpregede flokkegenskaper eller i større grad benytte inngjerdet beite, f.eks. i kombinasjon med vår- og høstbeiting. Alternativt må man finne nye måter å bruke vokterhund på som er bedre tilpasset vår utmarksbaserte beitedrift i Norge.

Denne vokterhundmanualen er ment å være en veileder til nye vokterhundbrukere. Den skal gi en innføring i prinsippene ved bruk av vokterhund (kap. 2), beskrive ulike bruksmåter, samt tapsforebyggende effekt og kostnader knyttet til hver enkelt bruksmåte (kap. 3), og den skal gi retningslinjer for hvordan hunden bør sosialiseres i forhold til de ulike bruksmåtene (kap. 4). Det gis også forslag til løsning på de vanligste problemene en kan møte på (kap. 5) og en oversikt over de vanligste vokterhundrasene og hva en bør se etter ved valg av valp (kap. 6). Behovet for driftstilpasninger i forhold til de ulike bruksmåter (kap. 7) og nyttige anbefalinger om antall hunder pr flokk m.m. (kap. 8) er gitt. Videre er det viktigste om lovverket i forhold til vokterhunder tatt med (kap. 9). Nyttige adresser (vedl. 1 og 2) og aktuell vokterhundlitteratur (vedl. 3) er listet opp. Til slutt er Standard for bruk av vokterhunder i Norge lagt ved (vedl. 4).

2. Prinsippet ved bruk av vokterhund

2.1 Vokterhundprinsippet

Det tradisjonelle vokterhundprinsippet bygger på en gjensidig og sterk sosial binding mellom hund og sau, hvor hunden oppfatter sauene som sine flokkmedlemmer som den vil forsvare om nødvendig. Dette oppnås ved å la valpen vokse opp sammen med sau fra 5-6 ukers alder under den kritiske perioden for sosial preging, som hos hundedyr varer fra 3-12 ukers alder. Ved sterk sosial binding til sau vil en kunne få en hund som kan vokte saueflokkene alene, uten at det er mennesker til stede.

En god vokterhund må oppfylle tre krav: 1. Den skal holde seg til flokken ("attentive"), 2. Den må ikke vise predatoratferd ("trustworthy"), og 3. Den må beskytte flokken ("protective"). Den første egenskapen etableres ved sosialiseringen av valpen på sau (se kap. 3), mens de andre egenskapene ligger mer eller mindre i vokterinstinktet og utvikles fra ½ års alder og oppover. En god sosialisering på sau reduserer også risikoen for at hunden senere skal vise predatoratferd overfor sauene.

Imidlertid kan vokterhunder brukes på ulike måter, avhengig av driftsopplegget i saueholdet, rovilttetthet, beiteområdets beskaffenhet m.m. Graden av sosialisering på sau avhenger noe av bruksmåten (jf. kap. 3 og 4).

2.2 Forskjeller mellom gjeterhunder og vokterhunder

Det finnes to ulike typer bufehunder som hjelper saueiere over hele verden: *Gjeterhunder*, som er spesialister mht. å flytte saueflokker fra sted til sted, og *vokterhunder* som beskytter buskap fra ville predatorer.

Forskjellene mellom de to bufehundene er åpenbar, både i morfologi og anatomi. Den mest i øyenfallende forskjellen, hvilken også er den viktigste i brukssammenheng, er hundetypenes atferd. En slik oversikt er forsøkt framstilt i nedenstående tabell:

Tabell 2.1. Forskjeller i morfologi og atferd mellom gjeter- og vokterhunder (etter Christiansen, 2000).

	Gjeterhunder	Vokterhunder
Eksempler på raser	Australsk kelpie Australsk shepherd Border collie New Zealand huntaway	Anatolsk gjeterhund Pyrenèerhund Maremma Sarplaninac (Shar Planinetz)
Morfologi	10-20 kg Stående, hengende- eller "knappører". Farge oftest svart med hvite eller brune tegn; noen hvit/grå med mørkere flekker	30-70 kg Hengører Farge oftest hvit eller grå, noen er brune med mørkere markeringer
Atferd	"Jage-og-bite" Aktiv rundt flokken Trenet til å respondere på menneskelig kommando Har motorisk atferd spesifikk til oppgaven: eye, heeling, som er arvbart	"Aldri" jage eller bite Passiv rundt flokken Sjelden trenet til å respondere på kommandoer Bjeffing og reaksjon på rovilt er oppgavespesifikke atferder. Former sterke sosiale bånd med flokken gjennom tidlig og vedvarende assosiasjon

Gjeterhunder er selektert for å vise predatoratferd, som "eye" (stirreatferd), "stalk" (liste, lure), fange eller bite (i hasene; "heeling"), en atferd som i utgangspunktet ikke godtas av vokterhunder. Skal en vokterhund benyttes i en drift med gjeterhunder, bør den derfor være vant med gjeterhunder fra valpestadiet av.

Vokterhunder er derimot selektert for å beholde en valpeaktig (juvenil) atferd også i voksen alder, noe som begrenser utviklingen av predatoratferden. Uten denne predisponering, ville de ikke ha vært å stole på og kunne ikke bli sluppet alene sammen med saueflokkene. Generelt for vokterhundrasene er at de viser typiske valpeaktige signaler: Underdanighet overfor sau; ambivalent atferd overfor potensiell fare (veksler mellom å nærme seg og å trekke seg tilbake); varsling på alt som er ukjent; sterk flokktilhørighet m.m.. Selv hode- og øreformen har valpeaktige trekk. Sauene tolker disse signalene positivt fordi de er svært forskjellige fra atferden og utseende til voksne predatorer, og dermed fryktdempende.

2.3 Vokterhundenes atferd overfor predatorer

Med bakgrunn i at hunder og ville canider tilhører samme zoologiske familie (*Canidae*), betyr dette at vokterhunder kan kommunisere bedre med de ville canidene enn med andre rovdyrtarter, og de vil ha et felles sosialt atferdsrepertoar. Dersom vokterhunden står overfor en ulv eller coyote vil den samhandle ved å forstyrre dennes predatoratferd og vise ved bjeffing og markering at den er til stede. Begge vet om hverandre via lukt, hørsel, syn m.m. Ulver dreper derfor meget sjelden vokterhunder. Vokterhunder er ennå ikke prøvd overfor skandinavisk ulv, men vi er kjent med at de takler godt konfrontasjoner med ulver i Midtøsten (som er mindre i størrelse enn vår ulv) og coyoter. De vil likevel sjelden klare seg i nærkamp med en nord-amerikansk ulv.

Erfaringer fra Norge har vist at vokterhunder uten store problemer kan jage bort gaupe og jerv. Også unge bjørner og binner med unger synes nokså lettskremte. Derimot er eldre, etablerte hannbjørner en større utfordring. Erfaringer viser at flere konfrontasjoner overfor samme bjørn kan være nødvendig før den trekker seg unna. Den aller vanskeligste predatoren mht fredet rovvilt er sannsynligvis kongeørn. Forsøk i Hattfjelldal viste at vokterhunder på patrulje ikke klarte å forhindre tap til kongeørn. Erfaringene med bruk av vokterhund overfor Golden Eagle i USA er den samme. Tett vegetasjon og kupert terreng vanskeliggjør dessuten oversikten og kan redusere den tapsforebyggende effekten av voktinga.

Det er viktig å lære å kjenne sin vokterhund mht. oppførsel overfor inntrengere. Ofte vil en høre på vokaliseringen hos hunden hvorvidt det er fare på ferde. Både toneleiet og variasjonen av dette kan være et tegn på usikkerhet hos hunden, og blir ofte benyttet for å varsle andre (hunder eller mennesker) om en potensiell fare i form av et rovdyr. Samtidig kan en høre at hyppigheten på bjeffene øker ved potensiell fare. Dette er tegn/varsling hundeførere som har fulgt vokterhunder i utmarka har lært seg å tolke og dermed reagere på.

3. Bruksmåter og forebyggende effekt

3.1 Bruksmåter

Det er i prinsippet sju ulike måter å bruke vokterhund på som kan være aktuelle under norske forhold. Flere av disse måtene kan kombineres:

1. Vokterhunder brukt i kombinasjon med gjeting

Dette er den eldste og mest tradisjonelle metoden, som innebærer et miljø med vokterhunder, mennesker (gjeterere), gjeterhunder og sau. Vokterhundene følger gjeteren og saueflokken på de daglige beitevandringene, og sauene settes i nattkve om kvelden sammen med vokterhundene (fig. 3.1).

Figur 3.1. Vokterhunder brukt i kombinasjon med gjeting. Fra vokterhundprosjektet i Lierne (foto: J. Braa).

2. Vokterhunder brukt alene med sau på inngjerdet beite

Hundene vokter sauene alene innenfor et inngjerdet beite døgnet rundt, uten mennesker eller gjeterhunder til stede (fig 3.2). Beitet kan være innmark eller utmark, nært opptil eller i en distanse fra gården.

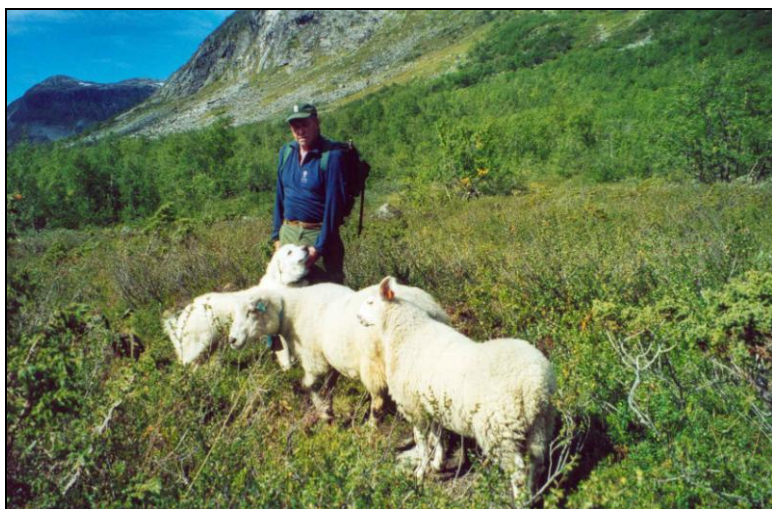
Figur 3.2. Vokterhunder brukt på inngjerdet beite i Israel (foto: I. Hansen).

3. Vokterhunder brukt alene med sau i utmarka

Metoden er mest brukt på privat eiendom, bl.a. på rancher i USA, og forutsetter at sauene går noenlunde i flokk. En gjeter holder tilsyn med hund(er) og sauer minst en gang i døgnet. Det er vanlig å tilrettelegge forholdene best mulig for vokterhunden ved å samle sauene før natta.

4. Vokterhunder brukt løse på patrulje i et beiteområde

Hundefører/gjeter går patrulje med løs vokterhund i beiteområdet. Bruksmåten forutsetter systematisk og frekvent tilsyn/patruljering, fortrinnsvis på kveld/natt/morgen. Hunden utfører selvstendige patruljeringsrunder, men holder likevel god kontakt med hundefører (fig. 3.3). Den sporer både sau og rovvilt og bidrar til å finne syke dyr og kadavre. Metoden krever ikke at sauene går i flokk og er dermed tilpasset den tradisjonelle norske sauedrifta med spredt utmarksbeiting.

Figur 3.3. Vokterhund på patrulje i Ulvådalen, Rauma kommune (foto: I. Hansen).

5. Vokterhunder brukt som gårdsvoktere

Hundene går løse på gården og vokter et område som den oppfatter som sitt territorium. Dette innebærer vokting av sau (som beiter i tilknytning til gården), familien og andre dyr som måtte finnes på gården.

6. Vokterhunder brukt ambulerende ved akutt rovdyrskade

Dette er en variant av patruljerings-metoden og medfører at hundene settes inn i et beiteområde ved akutte skadesituasjoner for å skremme unna rovvilt. Hundene kan flyttes til nytt område dersom det oppstår nye skader et annet sted. Til forskjell fra patruljeringsmetoden bør tilsynet i skadeområdet utøves meget intensivt over en kortere periode.

7. Kombivokteren

Dette er en bruksmåte som kombinerer vokting på inngjerda innmarksbeite vår og høst (metode 2) med patruljering i utmarka gjennom beiteperioden for øvrig (metode 4). Denne "kombihunden" kan også trenes til å søke etter kadaver. Metoden er etterspurt av sauenæringa, siden dette gir en utvidet bruksperiode og et større bruksområde for hundetypen, samtidig som bruksmåten også ivaretar den tradisjonelle, utmarksbaserte beitedrifta. Det kan imidlertid være en utfordring å få til korrekt sosialisering på en kombinasjonshund som skal fungere optimalt alene innenfor en inngjerding, så vel som på patrulje.

Metodene 1-3 er i prinsippet varianter av samme bruksmåte og krever at vokterhundene sosialiseres meget godt på sau. Ved sterk binding til sau vil hunden oppfatte sauene som sin flokk og vil preferere å holde seg sammen med sau døgnet rundt, selv uten mennesker til stede. Hunder benyttet på denne måten kan beskrives som "flokkvoktere". Metodene 4-6 krever også at hunden er sosialisert på sau, men ikke like sterkt. Dette fordi hundene i større grad styres av eller holder seg nært mennesker. Hundene vokter ikke bare sauene, men også andre husdyr og mennesker den har innlemmet i flokken på sitt territorium. Hunder benyttet på denne måten kan betegnes som "territorialvoktere".

3.2 Tapsreducerende effekt

Bruk av vokterhund i kombinasjon med gjeting (metode 1), som var under utprøving i Lierne kommune på slutten av 1990-tallet, har vist seg å være et meget effektivt, tapsforebyggende tiltak som kan redusere tapene i sterkt rovviltbelastede beiteområder ned mot 0 %. Samme erfaringer er kjent fra utlandet. Metoden har imidlertid gitt lave lammevekter, bl.a. fordi sauene ble satt i kve om natta, og er på grunn av den intensive gjetingen svært arbeidskrevende og kostbar.

Hunder som vokter sau alene innenfor et avgrenset beiteområde (metode 2), er et tilsvarende sterkt tiltak som kan bidra til å eliminere rovdyrtapene. Metode 2 forutsetter at hundene er godt sosialisert på sau (se kap. 4) og at inngjerdingene ikke er for store. Vokterhunder som er noe svakere bundet til sau kan også fungere godt, forutsatt at de vokter på gårdsnære beiter. Denne metoden kan, i likhet med metode 1, medføre reduserte lammevekter. Metoden er imidlertid den minst kostnads-krevende, da hundene jobber alene uten hundefører/gjeter innenfor inngjerdingen 14 timer i døgnet.

Hunder som benyttes alene sammen med sau i utmarka (metode 3), har etter erfaringer fra utlandet hatt god skadeforebyggende effekt. Imidlertid krever bruksmåten at flokken samles før natta eller at sauene har gode naturlige flokkegenskaper. De norske sauerasene sprer seg mye i beitet, noe som gjør denne metoden mindre effektiv her til lands. Dessuten kan vokterhunder alene i utmarka medføre mangelfull kontroll under norske forhold hvor vi bl.a. må ta hensyn til allmenn ferdsel. Metoden er heller ikke egnet for bruk i fellesbeiter, der flere av besetningene kan være uvant med hund. Metoden har vært praktisert, med til dels god erfaring, av et par vokterhundeiere i Norge. Vi tror likevel de færreste får metoden til å fungere under norske forhold. De færreste har også utmarksbeiter hvor det er anledning til å utøve en bruksform med løs hund under ekstensivt tilsyn.

Forutsatt at patruljehunder (metode 4) ikke benyttes over for store beiteområder, har metoden under forsøk vist tapsreducerende effekt. I flere beiteområder er totaltapene redusert fra 10-15 % og ned til "normaltap" på 2-5 %. I tillegg bidrar hundene til å finne syke dyr og kadavre. Imidlertid har metoden sin begrensning ved at en person med hund ikke når over større beiteområder enn ca 10 km², forutsatt 15 timers arbeid pr uke. Dersom ytterligere hunder og bemanning ikke settes inn, er metoden ikke god nok til å takle totaltap særlig høyere enn 15 %. Alternativt kan en snevre inn patruljeringsområdet ved systematisk å patruljere kun de mest skadeutsatte dalførene i et beiteområde. Dette er gjort i Ulvådalen (Rauma kommune) med meget godt resultat.

Hunder som benyttes som gårdsvoktere (metode 5) kan også oppnå god forebyggende effekt, forutsatt at sauene går på avgrenset beite eller i flokk i nærheten av gården. Utprøvinger har vist at gårdsvoktere klarer å holde mindre rovvilt som rev og gaupe unna, mens bjørn og trolig ulv (ikke prøvd) kan bli vanskeligere. Hundene behøver ikke være spesielt godt sosialisert på sau (se kap. 4), men effekten ville vært sikrere og bedre ved en god sosialisering, slik at hund og sau oppholdt seg i lag døgnet rundt. Problemet med gårdsvokteren, som med patruljehunden, er at den ikke alltid er der sauene er og således ikke alltid er på rett sted til rett tid når først uhellet er ute. En gårdsvokter som er dårlig sosialisert på sau vil heller ikke fungere alene sammen med sau på beiter i særlig avstand fra gården. Dette fordi den foretrekker å oppholde seg i lag med folk i stedet for sau, og dermed vil komme til å rømme hjem fra et beite den blir plassert ut på (se kapittel 4.3).

Vokterhunder benyttet ambulerende (metode 6) er utprøvd i Hattfjelldal, men med liten forebyggende effekt. Tiltaket iverksettes med den hensikt å jage rovviltet unna i et akutt skadeområde, for dermed å forhindre videre skade. Grunnen til at metoden har liten forebyggende effekt, er at hundene oftest settes inn i et område som er totalt ukjent for dem, slik at de verken har kunnskap om eller noe territorielt forhold til området. Sauene kjenner heller ikke hundene og kan reagere med fluktatferd. Ofte blir hundene også satt inn i større områder enn anbefalt.

Den tapsreducerende effekten av "kombivokteren" (metode 7) er noe usikker. Av de få utprøvinger som er gjort i Norge har enkelte hunder hatt moderat tapsforebyggende effekt, mens andre har gjort en strålende innsats på inngjerdet beite, men ikke i utmarka. Utfordringen er å få til en vokterhund som takler begge deler like godt. Vi trenger mer data for å si noe sikkert om den forebyggende effekten av denne bruksmåten.

3.3 Arbeidskostnader

Erfaringer innhentet fra vokterhundbrukere i Norge i 2001 og 2002 viste at vokterhunder brukt alene på inngjerdet beite var den minst arbeidskrevende metoden (1-15 timer per uke), fulgt av vokterhunder i utmark (12-25 t per uke) og vokterhunder på patrulje (15-34 t per uke). Den mest ressurskrevende metoden er vokterhunder brukt i kombinasjon med gjeting (112-140 t per uke, med utgangspunkt i en besetning på totalt 500 sau og lam og tilsetting av to gjeterere). Metode 5, 6 og 7 ble ikke evaluert i undersøkelsen over. Hunder benyttet som gårdsvoktere vil i seg selv være et nokså rimelig tiltak, siden hundene er til stede på eller rundt gården døgnet rundt uten behov for følge av mennesker. Sauene behøver heller ikke gjetes dersom de beiter på inngjerdet område. Dette krever imidlertid et utvidet gjerdehold og tilgang på beitearealer nær gården. Vokterhunder benyttet ambulerende vil være omtrent like ressurskrevende som patruljeringsmetoden, men arbeidet intensiveres over en avgrenset periode og utføres ikke nødvendigvis gjennom hele beitesesongen.

Nødvendige ressurser i form av arbeidstid vil variere innen en og samme bruksmåte, bl.a. avhengig av størrelsen på beiteområdet og antall sau hundene skal vokte. I tillegg er kostnadene avhengig av antall uker pr sesong tiltaket benyttes. Dersom våre anbefalinger mht. bemanning følges, kan også patruljeringsmetoden (metode 5) fort bli kostnadskrevende. For å dekke et normalt stort beiteområde på 30-40 km² kreves her et 45 timers ukeverk. Til gjengjeld kan patruljehundene benyttes i fellesbeiter som rommer flere tusen sau.

I dag (2010) er det rimelig å benytte en timepris på 150-200 kr per time for tilsynsarbeid/gjeting i utmarka. Beitedyr skal ha tilsyn minimum en gang i uka, og det kan ikke regnes som ekstraarbeid å ha med seg hund på disse tilsynsrundene.

3.4 Bruksmåter under norske forhold

Med bakgrunn i resultater fra forsøk/utprøvinger under norske forhold, anbefaler Bioforsk at vokterhundbruken i Norge konsentreres om to bruksmåter:

1. Vokterhunder alene sammen med sau på inngjerdet beite
2. Vokterhunder brukt på patrulje

Vokterhunder brukt på inngjerdet beite har sterk forebyggende effekt, men forutsetter en omlegging av sauedrifta. Denne metoden bør derfor være forbeholdt de mest rovviltutsatte beiteområder, hvor saueholdet i alle tilfeller må legges noe om eller i verste fall legges ned. I etablerte ulve- og bjørnerevir anbefales det at to voksne hunder jobber i lag.

Patruljeringsmetoden krever ingen driftsomlegging, men metoden takler ikke meget høye rovvilttap og vil heller aldri få tapene ned til 0 %. Metoden kan derfor være et godt alternativ for majoriteten av sauenæringa som ennå ikke opplever totaltap særlig høyere enn 15 %, og som ønsker en fortsatt utnyttning av utmarksbeitene i form av spredt beiting. Metoden anbefales ikke i etablert ulverevir, men fungerer godt overfor jerv og gaupe. Meget tett skogsterrang har vist seg å være en utfordring (Hansen 2009).

Bakgrunnen for anbefalingene er at disse metodene har størst tapsreducerende effekt sett i forhold til arbeidsinnsatsen. Metodene er også de mest kontrollerte og vil medføre minst konflikter i forhold til publikum. En forutsetning er likevel at hundene sosialiseres riktig og at de anbefalinger som er gitt mht. bemanning og antall hunder pr saueflokk osv. følges. Også kombinasjonen av de to ovenfor nevnte bruksmåtene er interessant, men "kombivokteren" må prøves mer ut før metoden eventuelt kan anbefales.

En standard for hvordan vokterhunder skal brukes i Norge er lagt ved denne manualen (vedl. 5). Denne standarden er utarbeidet av Norsk viltskadesenter ved Bioforsk Nord Tjøtta på oppdrag fra Direktoratet for naturforvaltning, og må følges dersom bruker skal kunne være berettiget tilskudd til tiltaket.

3.5 Årlige kostnader ved hundehold

En valp av vokterhundrase fra aktive vokterhundmiljøer i Norge koster i dag 10-12 000 kroner. I hundens første leveår er det alltid en del ekstraomkostninger til veterinær (vaksinering med mer) og utstyr (eks hundegård). Årlige kostnader til hundehold (fôr, veterinær, utstyr) pr hund etter anskaffelsesåret ligger i dag på rundt 10 000 kroner. Forsikring på hunden som dekker veterinæromkostninger koster i underkant av kr 3 000,- pr år.

Antall vokterhunder som benyttes er oftest 1-2 pr besetning, mens det for patruljehundene er 1-2 hunder pr fellesbeite. Antallet vokterhunder benyttet i kombinasjon med gjeting har for en samdrift på 500 dyr vært 4-7 stk. I tillegg er det her nødvendig med flere gjeterhunder.

Prisene på importert hundemateriale kan nok variere mye. Pris for import av en voksen, erfaren og korrekt preget vokterhund fra aktivt vokterhundmiljø i Italia ligger for tiden på kr 40-50 000,- ekskl. fraktkostnader. Import av valper etter vokterhund foreldre, eksempelvis fra Frankrike, koster kr 12 000,- (+/-), inkl. fortolling. Frakt kommer i tillegg.

3.6 Andre kostnader

Andre kostnader knyttet til vokterhundarbeidet er gjerding (gjelder metodene 1, 2 og 5, jf. kap 6). Gjerdingsutgifter avhenger av størrelsen på beitet, som igjen bestemmes ut fra antall dyr inngjerdingen skal romme, plantenes næringsinnhold og hvor lenge dyrene oppholder seg der. Pris pr løpende meter sauegjerde (90 cm høgt) med påler ligger i dag på kr 65-115,- (inkl. arbeid), avhengig av terrengutformingen (se veiledende priser 2008 fra Norsk småfeservice, www.smaafe.no). Timepris for egeninnsats er satt til kr 200,-. MVA og frakt kommer i tillegg). Spesielt solid gjerde medfører høyere pris. For øvrig anbefales bruk av elektrisk gjerde, som ofte vil bli en langt rimeligere og mer holdbar løsning enn sauenetting. Flere typer strømgjerder fungerer dessuten i seg selv som forebyggende tiltak mot rovviltskader. Et resultat av endret driftsform i forbindelse med metode 1, 2 og 5 kan være lave slaktevekter grunnet innvollssnyltene og liten mulighet for selektiv beiting. Opplegg for et utvidet bruk av innmarksbeiting kan også medføre behov for ekstra vinterfôr. Eksempler på øvrige kostnader er investering i hundepilerutstyr og transportkostnader ved patruljering i utmarka.

4. Sosialisering av hund overfor sau

4.1 Den sensitive periode for sosialisering

Sosialisering er å lære å kommunisere med- og gjenkjenne andre individer. Under følger litt generell teori om sosialisering av hunder, hentet fra Løberg (2007). Løberg har brukt bl.a. Scott and Fuller (1965) og Coppinger and Coppinger (2001) som kilder for mye av teorien rundt sosialisering av hundedyr.

Den sensitive periode for sosial utvikling hos hunder varer fra ca. 3 til 12 ukers alder. Dette sammenfaller med viktig utvikling og vekst av hjernen. Valpens hjerne er 8 % av voksen størrelse ved fødsel, men vokser til 80 % av normal størrelse i løpet av valpens fire første levemåneder. Antall hjerneceller øker inntil valpen er ca. 3 uker, men etter dette vil antall celler være relativt stabilt. Det er koplingene mellom hjernecellene som vokser i tiden framover. Hvordan disse koplingene vokser, antall koplinger og organiseringen av disse er avhengig av hvilke erfaringer valpen gjør seg tidlig i livet. Understimulering kan føre til permanent underutvikling av hjernen og atferdsmessige konsekvenser.

Sosialiseringsperioden hos hunder kan deles inn i primær sosialiseringsperiode og artsidentifisering:

Den primære sosialiseringsperioden varer fra 3 til 5 ukers alder, når hunden begynner å se og høre. Valpen viser interesse for samhandling, utforskning og lekning. Denne første perioden er spesielt viktig for utvikling av stabile følelser. Valper som blir avvendt og solgt for tidlig kan i større grad utvikle bl.a. avhengighet og separasjonsangst.

Perioden for artsidentifisering varer fra 3 til 12 ukers alder, med optimal periode fra 5. til 9. leveuke. Dette er tiden for sosialisering mellom og innen arter. Hunder har gjennom domestiseringsprosessen den egenskapen at de kan sosialiseres på flere arter. Når valper blir født har de ingen kjennskap til hvilken art eller rase de tilhører. Dette er noe de må lære. Valper viser en undersøkende og tilknyttende atferd mot ukjente så tidlig de har mulighet for det, bl.a. gjennom lekeslossing. Sosialisering hemmer jaktatferd mot den arten individet er sosialisert på.

Sosialisering mellom og innen arter

- ✓ Hunder har lettest for å sosialisere på egen art
- ✓ Sosialisering på andre arter må vedlikeholdes
- ✓ Sosialiseringen kan ikke generaliseres til alle individer innen ny art
- ✓ Mengden sosialisering for å oppnå effekt er avhengig av rase, individ, tispas fryktatferd, omgivelsene med mer.
- ✓ Valper er avhengig av tilstedeværelsen av mennesker fra 3 til 12 ukers alder og dette må vedlikeholdes gjennom hundens liv, dersom den skal bli godt sosialt bundet til mennesker. Det samme gjelder dersom hunden skal bli godt sosialisert på sau.

Dersom valpen ikke erfarer en spesiell type mennesker eller dyr (eks barn, farget sau) i løpet av den sensitive perioden for sosialisering, kan den senere bli sky/reagere med frykt overfor disse. Dette er en konsekvens av at sosialiseringen ikke kan generaliseres til alle individer innen ny art.

Sosialisering, habituering og fryktrespons

Sosialisering kan også beskrives ut fra to ulike motivasjonssystemer: valpens motivasjon for å søke en artsfrend og dens frykt overfor denne. Frykt og fryktrespons øker med alderen innenfor sosialiseringsperioden.

Habituering betyr at reaksjonen til et stimulus avtar ved gjentatte eksponeringer for dette (tilvenning). Habituering er viktig for at hunden skal lære miljøet den lever i å kjenne, og miljøtrening bør skje til en rekke ting, eks. ulike lyder, gjenstander som beveger seg, håndtering, ulike typer underlag, bilkjøring og folkemengder.

Eksposering av valpen for ulike stimuli/stressorer i miljøet må skje i den sensitive perioden for sosialisering fordi fryktresponsen for alt ukjent øker fra ca. 7 ukers alder og utover. Ved 12 ukers alder vil frykten for nye stimuli være sterkere enn utforskingssatferden overfor disse og utforskingstrangen hemmes. Dette medfører også at “vinduet” for sosial binding til fremmede individer etterhvert lukkes.

Som vi forstår har oppdretter et meget stort ansvar med å legge grunnlaget for en god sosialisering og miljøtrening av valpen. Valpekjøper har et like stort ansvar med å videreføre det gode grunnlaget som oppdretteren har lagt, i og med at kjøp av valp oftest skjer midt i den viktige sosialiseringssperioden.

4.2 Generelt om sosialisering av vokterhunder på sau

Sosialisering av vokterhunder på bufe

Spesielt for vokterhunder er at de må få anledning til å sosialiseres på sau (eller den husdyrart de skal vokte) i perioden for artsidentifisering, dvs. innen 12 ukers alder. Den mest optimale perioden er fra 5 til 9 ukers alder, så en bør starte allerede da. En 6 måneder gammel valp som ikke har vært i nærheten av sau, er et fryktelig dårlig utgangspunkt, da denne vanskelig kan sosialiseres på ny art.

Mengden sosialisering på sau er noe avhengig av bruksmåte. Jo mer selvstendig hundene skal jobbe med sau, dess sterkere sosial binding til sau kreves.

Grunnlaget for noen av de viktigste egenskapene hos vokterhunden legges gjennom en vellykket sosialiseringssprosess på sau, nemlig pålitelighet overfor sau (hunden skal verken angripe eller jage sau), oppmerksomhet til sau (hunden oppfatter sauene som sine flokkmedlemmer) og hundens beskyttende egenskap overfor flokken (hunden forsvarer flokken om nødvendig).

Sosialisering av vokterhunder i utlandet

I utlandet, bla USA og Israel er det vanlig at valpene skilles fra mora og settes i lag med sau (eller den husdyrarten de senere skal vokte) i en liten innhegning fra de er 5-6 uker gamle (fig. 4.1). I disse landene er man restriktive med menneskelig kontakt for å oppnå en så sterk sosial binding til sau som mulig. Ofte skal disse hundene brukes til å vokte bufe alene, uten gjeter til stede. Ved fire måneders alder utvides arealet og antall sauer, og valpen trenes til å “bli hos sauene”. Rømmer den ut av beiteområdet kreves korrigerende. Når valpen er 6 måneder er den vanligvis “ferdig” sosialisert og kan være med på jobb i felt. I Sør- og Øst-Europa, som benytter seg mer av de tradisjonelle gjetersystemene, har vi inntrykk av at sosialiseringssprogrammet ikke er så strengt. Valpene blir ofte født i fjøset eller ute på beite og følger med saueflokk, gjeteren og øvrige vokter- og gjeterhunder fra de er små.

Figur 4.1. Sosialisering av valper på kjøttfe. Prinsippet blir det samme for sau. Bildet er tatt i Israel (foto: I. Hansen).

4.3 Sosialisering av vokterhunder i Norge

Vokterhunder brukt under norske forhold

Under norske forhold kan hunder som vokter mot folk ikke aksepteres. Angrep av vokterhund på mennesker vil kunne bety kroken på døra for vokterhundarbeidet i Norge. Derfor **MÅ** man i Norge sosialisere hundene tilstrekkelig på mennesker. Hunder som er lite sosialisert på folk vil bli skye. De kan svare med defensiv aggresjon dersom de føler seg trua, eller de kan begynne å vokte mot folk dersom disse oppfattes som inntrengere. Det ligger ingen konflikt i å sosialisere vokterhundene både på mennesker og sau. Hunder kan sosialiseres på flere arter samtidig og likevel ha tilstrekkelig sosial binding til hver av artene. Det er akkurat dette vi må gjøre i løpet av hundens 3-4 første levemåneder. Mengden sosialisering på sau og mennesker kan imidlertid være en vanskelig balansegang.

Sosialisering metodene beskrevet under er tilpasset bruk av vokterhund under norske forhold, dvs. vokterhunder som i voksen alder skal benyttes enten på patrulje eller alene på inngjerda, gårdsnære beiter. Eller i en kombinasjon av disse to bruksmåtene. Vokterhunder som skal brukes på inngjerda beiter isolert fra folk må sannsynligvis ha en noe sterkere sosialisering på sau, slik at det er sauene hunden naturlig har den sterkeste flokktilhørigheten til. Ellers vil hunden komme til å stikke av fra området for å oppsøke folk.

Sosialisering hos oppdretter

Nedenfor gis et eksempel på sosialiseringsprogram som vokterhundoppdretter Astrid Brenne Moe har utviklet. Sosialiseringen på mennesker starter fra fødselen av og utvides til sau ved 5 ukers alder:

- ✓ Fødsel - 4 uker: Valpene oppholder seg i valpekassa innendørs. Hver valp løftes opp 3-4 ganger daglig.
- ✓ 4 ukers alder: Lar valpene bli kjent med nærmiljøet ute og inne.
- ✓ 5 ukers alder: Tispa og valpekullet flyttes ut i sauefjøsset og settes i lag med ei "snill" søye i en sauebinge. Når valpene er trygge på sine nye omgivelser i fjøset, kan de tas med ut og bli kjent med alt og alle på gården og i nærområdet. Bruk tid på håndtering av valpene. Valpene tas inn i fjøset hver kveld. Dette blir valpenes oppvekstmiljø fram til de er ca. ½ år gamle.

Noen mener at valpene må skilles fra hverandre og sosialiseres på sau alene. Andre mener hele kullet kan sosialiseres på sau i lag. Vi anbefaler opptil 4-5 valper sammen. Dette gir et rikere miljø, sosialisering på andre hunder og leking/herjing med andre valper framfor sau.

Sosialisering hos valpekjøper

Som valpekjøper henter du valpen vanligvis ved 8 ukers alder. Det beste er selvfølgelig å kjøpe av erfarne vokterhundoppdrettere som allerede har startet sosialiseringsprosessen på sau. Når valpen kommer til sitt nye hjem er det ytterst viktig at ny eier har planlagt videreføringen av sosialiseringsprosessen på forhånd og at forholdene er lagt til rette for dette, bl.a. ved at man har sauer og fjøs (hvis vinter) eller innhegning (hvis sommer) tilgjengelig i en fire måneders periode framover. Det beste er å anskaffe valpen på vinteren, slik at du har inneføingsperioden i fjøset til å sosialisere valpen på sauene og sauene på valpen. Etter at sauene er sluppet på beite blir dette vanskelig.

Det finnes flere måter å sosialisere valpene overfor sau på, som alle kan være like bra. Dette kan gjøres helt enkelt ved å la valpen bo- og springe løs i sauefjøsset ditt fra den ankommer gården. Et annet, kanskje ennå sikrere alternativ, er å videreføre sosialiseringsprogrammet som er skissert over ved å sette valpen i en bing i fjøset i lag med noen "snille" søyer eller lam (fig. 4.2). Det er avgjørende at valpen, mens den ennå er så ung, får utelukkende positiv erfaring med sau. Bygg et hundegjemme, slik at valpen har mulighet til å trekke seg unna sauene dersom den ønsker det. Dersom bingen er ute, må lam og valp også ha ly for været.

Figur 4.2. Sosialisering av valpen på sau hjemme i eget fjøs (foto: I. Hansen).

Fjøset, sauene og omgivelsene rundt gården er det som danner valpens oppvekstmiljø fram til den er ca. ½ år gammel. Da er sosialisingsperioden definitivt over. Glem heller ikke miljøtreningen som må skje i tidlig valpealder. Valpen må ikke isoleres inne i fjøset. Den må få anledning til å sosialiseres på andre folk og dyr og habitueres til miljøet rundt seg. Valpen kan, for miljøtreningens skyld, tas med inn i bolighuset i blant.

Man skal ikke være redd for å ødelegge sosialiseringen på sau ved at valpen også har kontakt med mennesker. Valpen må få positiv erfaring med unger og fremmede folk. Lag gjerne kontrollerte situasjoner, der unger får lov til å gi valpen mat og hvor du er til stede samtidig. Du selv må opptre som en leder for flokken ved å vise tydelig lederskap. Et lurt råd vi fikk fra en vokterhundoppdretter i Italia (D. Muirhead, pers. medd.), var at man kunne kose med hundene, men en skulle aldri ta valpen ut av miljøet med sauene - ta heller folket inn i fjøset!

Valpen må følges opp hele tiden under sosialisingsprosessen! Den må aldri få lov til å leke eller herje med sau. Alle valper har en periode hvor de biter mye, og dette kan fort gå ut over ører og haler på sauene. Slik uønsket atferd må korrigeres med det samme, slik at den ikke får mulighet til å utvikle seg videre.

Dersom sosialisingsprosessen har vært vellykket, vil valpen gjerne vise underdanig atferd overfor sau; den vil slikke sauene i munnvikene (fig. 4.3) og søke trygghet hos sauene dersom den blir skremt.

Figur 4.3. En godt sosialisert valp som viser tydelige, underdanige signaler overfor sau (foto: I. Hansen).

Etter sosialiseringsperioden

For å få så mye erfaring som mulig, bør hunden være med ut i felt på innmarks- eller utmarksbeite så fort som mulig etter sosialiseringsperioden. Dersom vokterhunden skal vokte sau på inngjerda beite bør en legge forholdene til rette, slik at valpen kan gå sammen med noen sauer i en innhegning på gården den første sommersesongen (fig. 4.4). Ikke send alle sauene til fjells. Tren hunden til "å bli hos sauene" på dette inngjerda beitet. Hunden må også her følges nært opp og ikke overlates for mye til seg selv.

En patruljehund kan være med på kortere tilsynsturer i beiteområdet allerede fra seks måneders alder. Det skal ikke forventes at hunden utfører selvstendig vokterarbeid ennå, da vokterhundrasene er 2-3 år før de kan betraktes som voksne. Det er viktig at alle unoter, som lekejaging og biting på sau, korrigeres. Dette oppdages oftest når sauene kommer ut på beite og har anledning til å springe unna hunden.

Figur 4.4. Valp og sauer på inngjerdet beite. Valpen trenes på "å bli hos sauene" (foto: I. Hansen).

Det anbefales at vokterhundene (etter sosialiseringsprosessen), uansett bruksmåte, kan gå fritt i fjøset gjennom vintersesongen. Det beste er å lage en hundegård i tilknytning til fjøset, slik at hunden kan gå inn og ut som den vil. Erfaringer fra USA viser at en godt sosialisert hund kan stå i løpegård atskilt fra sau noen måneder i vinterhalvåret, uten at de mister bindingen til sauene, men dette anbefales ikke.

4.4 Sosialisering av sau på hund

Det må være en gjensidig, sosial binding mellom sau og hund. Dette betyr at også sauene må sosialiseres på hunden. Dette er en av grunnene til at det er lurt å anskaffe valpen eller overta en voksen, ferdig sosialisert hund på vinteren. Da har man hele inneførselsperioden, der hunden kan gå løs inne i fjøset, til å venne sauebesetningen på hunden.

Selv om sauene er rolige i lag med hunden i fjøset, kan slipp på vårbeite og senere i utmarka by på utfordringer. Hunden er kanskje leken og vil oppsøke sauene, mens sauene nå har større mulighet til å trekke seg unna. Det kan være lurt å sette hund og sauer i et mindre gjerde noen døgn før de slippes videre i utmarka. Dette for at hund og sauer skal bli nødt til å omgås/tilvennes hverandre i det nye miljøet utendørs.

Sauer som er sosialisert på vokterhunder reagerer ikke med frykt dersom de møter på en vokterhund på patrulje i utmarka. Det finnes historier om hvordan sauene flokker seg rundt vokterhunden dersom de værer fare, og hvordan hunden i noen tilfeller oppfattes som "ledersau". Også sauer

som er uvant med vokterhunder forholder seg vanligvis rolig overfor en godt sosialisert vokterhund, da denne vil vise atferdssignaler som er fryktdempende.

4.5 Viktig ved kjøp av vokterhund

Fordi det er avgjørende at en vokterhund er blitt sosialisert på sau og mennesker under perioden for artsidentifisering, er det tryggest å kjøpe valp fra erfarne vokterhundoppdrettere som vet hva de driver med. Man kan nok også få et godt resultat dersom man kjøper valp av andre oppdrettere som ikke har lagt grunnlaget for sosialisering på sau, forutsatt at man begynner sosialiseringsprosessen selv ved 7- 8 ukers alder, med én gang valpen kommer til gårds.

Ikke kjøp en halvgammel valp eller voksen hund som ikke er sosialisert på sau! Denne blir et problem å bruke i aktivt vokterhundarbeid fordi den ikke har fått med seg den nødvendige sosialiseringsprosessen mens den var liten valp. Blant annet vil den i større grad kunne komme til å jage sau. Sauene vil kanskje heller ikke akseptere hunden så godt og reagerer med frykt/flukt, da hunden ikke viser de rette atferdssignaler.

4.6 Lydighetstrening

En vokterhund skal kunne et minimum av lydighet; den må lyde navnet sitt, lystre på innkalling, skjønne hva "nei" betyr, samt gå i bånd. Den må venns til å kjøre bil og tolerere håndtering av fremmede, eksempelvis veterinær.

5. Forslag til problemløsninger

Valpen/unghunden biter i øret og halen på sauene

Dersom valpen/unghunden viser tegn til predatoratferd, er det anbefalt å redusere energimengden i føret, men opprettholde et forvolum som gjør at hunden ikke føler seg sulten. Mye energi gir utslag i høyere aktivitet og potensiell forøket predatoratferd. Dersom bitingen oppstår under sosialiseringstida i bingen, bør en bytte ut sauene/lammet som godtar bitingen med en skikkelig dominant sau som vil stange tilbake. La også hunden få bein å tygge på, slik at den tilfredsstiller sitt tyggebehov. En må hele tiden følge med og irettesette valpen dersom den viser tegn til biting. Det er imidlertid sjeldent at biting oppstår mens du er til stede, og mest trolig utløses biteatferden av et for stimulifattig og dermed lite utfordrende miljø. Dersom du setter flere valper sammen fra starten av, vil en ha større mulighet for å unngå problemet (jf. kap. 4). Hvis du ikke klarer å korrigere atferden med det samme, er det bedre å skille hunden fra sauene for en tid, slik at atferden ikke får anledning til å videreutvikle seg. Hunden vil ofte vise denne atferden i perioder og etter en tid "vokse" den av seg. Får du ikke avvent hunden med predatoratferden innen 1 års alder, bør den ikke brukes videre i praktisk vokterhundarbeid. En slik hund er heller ikke et vokterhundemne å avle videre på.

Valpen/unghunden løper etter sau

Denne form for lekejaging er vanlig og må korrigeres så snart som mulig. Ofte er det et "sauproblem" fordi lekeatferden blir utløst av sau som ikke er sosialisert på hund, og som flykter unna når hunden prøver å ta kontakt. For hunder som skal brukes som flokkvoktere er det best å sosialisere saueflokkene bedre på hunden. Dette gjøres ved å sette sauene i en trang innhegning sammen med hunden i opptil 14 dager (kan være praktisk vanskelig). I tillegg må en korrigere med kommandoen "nei" og irettesettelse dersom jaging oppstår. Positive erfaringer er også høstet ved å bruke et "vannhalsbånd" hvor en vannstråle kan utløses på avstand via en fjernkontroll. Slik kan en framprovosere en situasjon under kontrollerte forhold.

For territorialvoktere som jager sau anbefales også vannhalsbåndet. Som et siste tiltak kan det i enkelttilfeller benyttes el-dressur, men da under bruk og veiledning av en kyndig person. Noen erfaringer med el-dressur på patruljehunder har vist at hundene ikke nødvendigvis blir "livredd" sauene, men at den får respekt for disse, stopper på avstand og delvis overser sauene. Imidlertid er vi i utgangspunktet meget skeptiske til dette tiltaket. Strøm må ikke benyttes på flokkvoktere. Dersom hunden assosierer dette med sauene kan dette resultere i at dens binding til sau svekkes.

Valpen er ikke godt nok sosialisert på sau til å fungere som flokkvokter

Svak binding av hund overfor sau kan ha flere årsaksfaktorer. Vi skal her peke på fire muligheter:

1. Amerikanske studier har vist at høyst 60 % av valpene som sosialiseres på sau fra tidlig valpe stadium vil ha evnen til å binde seg så sterkt til sau at de kan fungere som flokkvoktere. De resterende vil ikke klare denne oppgaven uten mennesker til stede. En kan derfor heller ikke forvente at en større prosentandel blir brukbare som flokkvoktere under norske forhold. I Norge har vi dessuten et mye mindre hundemateriale å velge fra.
2. Feilen kan ha skjedd under sosialiseringsperioden. Valpen har enten vært mer sammen med sine kullsøsken enn med sauene under sosialiseringsperioden, eller valpene har ikke fått den individuelle oppfølging og justering som kreves. Det kan også ha vært en problemvalp som til stadighet har bitt på- og herjet med sau og som i perioder måtte atskilles fra sau.
3. Overgangen til ny besetning er alltid et kritisk punkt, noe som kan medføre store utfordringer. Ved overgang til ny besetning anbefales det at vokterhunden kjøpes på vinterstid, slik at den får minst et par måneder av innefôringsperioden i lag med sauene inne fjøset før de slippes i lag på beite (se kap. 4). Ved beiteslipp kan det være nødvendig å sette hund og sauer sammen i en liten innhegning, og det kan ta fra noen få døgn til opptil 14 dager før den gjensidige bindingen mellom hund og sauer er tilfredsstillende. Aller best er det å selge noen av sauene som hunden er sosialisert på i lag med hunden, noe som ofte gjøres i utlandet.

4. Med problemhunder kommer man ofte i en ”ond sirkel”, da dette krever mer oppfølging og korrigerende fra eiers side, og kanskje atskillelse fra sau i perioder. Dermed får hunden mindre kontakt med sau enn den burde ha.

5. Det er ofte vanskelig å korrigere en hund som stikker av fra sauene, fordi den sjelden vil rømme dersom du står utenfor og vokter den. Tren hunden i en inngjerding med sau hvor du setter strømtråd på toppen og nederst langs bakken på innsiden av gjerdet. Dersom hunden kommer bort i strømtråden vil den ikke prøve å komme over gjerdet igjen. Øv også på kommandoen ”bli hos sauene” og gjem deg for hunden, samtidig som du kan holde et øye med den og korrigere den om nødvendig. Det kan være lurt å trene hunden på strømtråd fra den er liten, helst i en situasjon uten sau tilstede. Strømtråden vil den ha respekt for resten av livet, også selv om tråden ikke er strømførende.

Kastrering/sterilisering

Kastrering av hannhunder eller sterilisering av tisper kan være aktuelt for alle bruksmåtene som er skissert i denne manualen. I utlandet er dette vanlig å gjøre på vokterhunder som ikke skal brukes i avl. Hunden får da mindre interesse i andre hunder og tolererer hunder av samme kjønn bedre, blir mer stedtro samt at den eliminerer problemene med/overfor løpske tisper. Det er ikke påvist at kastrering eller sterilisering gir dårligere vokteregenskaper.

Streifing

Kastrering kan være et tiltak dersom vokterhunden har utvidet territoriet sitt til hele nabolaget og vel så det. Ellers anbefales det tidlig å lære hunden eiendomsgrensene og hvor langt den har lov å bevege seg. Ikke alle som bruker hundene som gårdsvoktere ønsker å legge denne restriksjonen på hunden fordi det vil redusere dens aksjonsradius og vokterområde, men for hunder som skal benyttes på patrulje må dette være en grei begrensning. Av hensyn til båndtvang, naboer og andre, kan det være nødvendig å stalle opp hunden i mer stasjonære former i perioder. Den beste løsningen er å bygge en hundegård i tilknytning til fjøset. Hunder som har hatt en vellykket sosialisering på sau, kan oppstalles i kjetting eller i hundegård i kortere perioder, uten at dette går ut over bruksegenskapene.

Hunden er dominant

Det er tilfeller hvor vokterhunden dominerer både folk, sauer og andre hunder (f. eks. i tilknytning til fôring). Dette er et dårlig tegn, og det gjelder å plukke dette av hunden før den blir sjefen i flokken. Her gjelder generell hundedressur hvor du må vise med ditt lederskap at hunden står lavest på rangstigen. Det gjelder å sette den på plass mens den er ung, da slik korrigerende overfor en voksen, stor vokterhund kan være meget problematisk. Hunden skal tolerere at du, eventuelle gjeter/tilsynspersonell og sauene kan ta fra den maten, og den skal ikke vise aggresjon når den blir irettesatt. Vis tydelige ledersignaler fra valpen er liten, som f.eks. å legge den på rygg under vanlig håndtering og stell.

Hunden er sky overfor folk

Dette kan være et resultat av en meget sterk sosialisering på sau. Riktig ”mengde” sosialisering av valpen på sau og mennesker i forhold til bruksmåte kan være en vanskelig balanse. Det er imidlertid en misforståelse at en hund som er sosialisert godt på sau nødvendigvis må bli aggressiv på folk. Hunden blir snarere sky og reagerer med å trekke seg tilbake til sauene når folk kommer forbi. Som flokkvokter er dette helt uproblematisk, så lenge hunden ikke er så sky at du selv ikke får tak på den. Med en sky hund vil du aldri få problemet med at hunden rømmer fra sau, og du unngår også problemet med at disse store hundene hopper opp på barn og voksne av ren glede. Dersom hunden føler seg trengt opp i et hjørne og ikke har muligheten til å komme unna, kan det imidlertid være fare for at hunden reagerer med defensiv aggresjon. Det er derfor viktig å informere folk om hvordan de skal oppføre seg i forhold til vokterhunden. Dersom hunden er så sky at den ikke får tak i den, må en jobbe med tillitsforholdet og ikke minst utvise tålmodighet. En hund som er ”for sterkt” sosialisert på sau, kan skilles fra sau for en periode. Sørg for at den kun får positive erfaringer med mennesker. Svært sky hunder ønsker vi i prinsippet ikke i Norge.

Hunden er aggressiv overfor folk

Det er naturlig at vokterhunden viser vokteratferd ved å varsle på fremmede folk. Men hunden skal roe seg og akseptere den fremmede når "sjefen" gir beskjed om dette. Vokterhunder i Norge må under noen omstendighet ikke ha et så skarpt temperament at de angriper mennesker. Ser en tendens til slik atferd, bør hunden avlives. En skal aldri overse slik atferd og en har som vokterhundeier et meget stort ansvar. Skarpt/dårlig gemytt kan ligge i avlsmaterialet, men er som regel en kombinasjon av avl og for liten eller dårlig erfaring med mennesker under oppveksten. Det er som nevnt meget viktig at valpen får erfaring med fremmede folk og barn, syklistene og joggere etc. både under og etter sosialiseringprosessen. På den annen side må en kunne forvente at folk ikke provoserer vokterhunder som er i arbeid og at de respekterer hundens varsling når de nærmer seg saueflokkene. For å unngå uheldige episoder er det derfor, som i punktet over, meget viktig å informere publikum med skilt/oppslag el.l. i felt som forklarer hvordan de skal forholde seg til en vokterhund i arbeid.

6. Aktuelle vokterhundraser

6.1 Rasevalg

Utgangspunktet for valg av vokterhund er bruksegenskapene, og eksteriøre krav kommer derfor i annen rekke. Best genetisk materiale sikres ved å velge en rase som kommer fra aktive vokterhundmiljøer, hvor enten hunden selv eller dens nære slektninger er sosialisert på de dyrene de skal vokte og har dokumentert gode vokteregenskaper. Samtidig må hunden være sykdomsfri (spesielt gjelder dette større raser som er utsatt for bl.a. hofteladdysplasi (HD)).

Avhengig av land, miljø og typer av husdyr, har det utviklet seg ulike typer vokterhunder. Litteraturen beskriver et 30-talls ulike vokterhundraser, men ikke alle disse er i bruk som sauevoktere i dag (tab. 6.1). Det er ikke påvist store forskjeller mellom vokterhundraser eller blandinger av disse mht. egenskaper som tilknytning til saueflokken, pålitelighet overfor flokken og forsvar av flokken. Det er eller ikke påvist kjønnsforskjeller. Den individuelle forskjellen innen rase er ofte større enn mellom raser. I tillegg til hundenes genetiske ulikheter, vet vi at hundene påvirkes av flere og forskjellige miljøfaktorer, bl.a. røkt og trening. Både arv og miljø er med å påvirke og forme hundens atferd og bruksegenskaper på ulikt vis, og den beste hund er altså det individ som arbeider best i sitt spesielle miljø. Ved kjøp av hund anbefales det å kontakte aktuelle vokterhundmiljøer (gjetere, vokterhundbrukere, spesialiserte vokterhundoppdrettere), og ikke minst oppleve hundene i arbeid. Dernest er det viktig å kontakte miljøer hvor bruk av vokterhunder har lange tradisjoner og hvor vokterhundene benyttes på liknende måte som du selv har tenkt. Gjetere/oppdrettere kan betales for å sosialisere og oppdra hunder i hjemlandet, samt sørge for vaksinerings før de eksporteres til Norge. Vi viser for øvrig til navn og adresser på aktuelle norske vokterhundoppdrettere og kontakter for anskaffelse av vokterhunder fra utlandet (vedl. 1).

Spesielt under norske forhold, med bl.a. allemannsretten, friluftsløven og et generelt strengt hundehold med et stort lovverk å forholde seg til, er det viktig å satse på hundraser som ikke har et skarpt temperament. Amerikanske studier har vist at Pyrenéerhund er den rasen med færrest dokumenterte konflikter overfor folk, andre hunder og bufe, og den er enkel å sosialisere på sau. Rasen er derfor gjerne anbefalt som en nybegynnerrase. Våre erfaringer med utprøving av vokterhunder i Norge (basert på et snevert utvalg av raser og få hunder innen rase), studieturer til utlandet og kontakter med utenlandsk vokterhundekspertise har gitt oss grunnlag for å anbefale noen få raser benyttet under norske forhold, hvilke i første rekke er rasene Pyrenéerhund og Polsk Owczarek Podhalanski. Maremma og Sarplaninac er også aktuelle raser. Raser som Anatolsk gjeterhund og Kaukasisk ovtcharka har, etter hva vi har fått opplyst, generelt et skarpere temperament og anbefales derfor ikke brukt som vokterhunder under norske forhold. Det er selvfølgelig variasjoner i lynnet mellom ulike avlslinjer og individer innen samme rase og avlslinje, slik at her er det vanskelig å si noe bastant.

Tabell 6.1: De mest benyttede vokterhundraser i Europa og USA (Christiansen, 1998)

Rase	Hjemland
Anatolsk gjeterhund: Karabash og Akbash	Tyrkia
Castro Laboreiro	Portugal
Kaukasisk Ovtcharka	Tidl. Sovjetunionen
Maremma	Italia
Mastino Abruzzese	Italia
Polsk Owczarek Podhalanski	Polen
Pyrenéerhund	Frankrike
Pyreneisk mastiff	Spania
Rafeiro do Alenteio	Portugal
Sarplaninac	Tidl. Jugoslavia
Serra Da estrela	Portugal
Ungarsk kuvasz	Ungarn
Komondor	Ungarn

6.2 Hvordan velge den rette valpen?

Det finnes ingen gode tester du kan utføre på tidlig valpe stadium for å avdekke om hunden har gode vokteregenskaper eller ikke. Viktigst er at du velger avkom fra anerkjente brukshundlinjer (kap. 2). Dernest skal du se etter grunnleggende vokteregenskaper som bjeffing, reaksjon på ukjente stimuli, ambivalent atferd, flokkatferd (i forhold til valpekullet) og mangel på direkte øyekontakt (underkastelsessignal). Men hvilken av valpene i et kull du skal velge avhenger i sterk grad også av bruksmåte.

Dersom du ønsker å sosialisere hunden godt på sau og benytte den som **flokkvokter**, mener de fleste vokterhundspesialister at du bør velge en valp som viser sterke underkastelsessignaler, men som samtidig viser uavhengighet. Dette fordi du ønsker at vokterhunden skal vise de rette signaler overfor sau og at den skal kunne jobbe uavhengig av andre hunder. Erfaringene fra sosialiseringforsøk på Tjøtta (basert på få hunder) viste det samme. Det var de mest underdanige valpene, de som var litt sky overfor folk og som var lite til middels aktive, som var de enkleste å sosialisere på sau. Disse var mindre nysgjerrige og kontaktsøkende overfor andre hunder og mennesker, og godtok en situasjon sammen med sau bedre. Det er størst sannsynlighet for at de mest aktive, nysgjerrige og dominante valpene i kullet er de som faller ut som "problemhunder" og som kan komme til å herje med sau.

Skal hunden brukes som **territorialvokter** (patroljehund eller gårdsvokter), kan en velge en valp som i større grad søker menneskelig kontakt. Som territorialvoktere kan en benytte valper som i utgangspunktet er sosialisert på sau, men som har blitt for sterkt bundet til mennesker til å kunne fungere alene i lag med sau. Vær imidlertid oppmerksom på årsaken til dette. Er det fordi valpen var for aktiv og viste problematferder slik at den i perioder måtte skilles fra sau, vil du slite med disse problemene også når hunden benyttes som territorialvokter. Hunden er ikke egnet som vokterhund til noen av bruksmåtene dersom den har for stort jaktinstinkt eller en ikke får korrigert den fra å herje med sau.

Dersom alle valpene i et kull gjennomgår det samme sosialiseringsprogrammet (samme miljø), vil en, pga. deres individuelle genetiske forskjeller, likevel få ulikt resultat. For å lykkes med en valp er vår erfaring at hver valp trenger **individuell oppfølging**. Dette er meget viktig! Skal hunden benyttes som flokkvokter, må en for de mest kontaktsøkende valpene være noe mer restriktiv med menneskelige kontakt, mens andre valper kan trenge mer oppmerksomhet for ikke å bli for skye.

7. Driftstilpasninger

7.1 Tilpasning av drifta til ulike bruksmåter

Vokterhunder som skal benyttes som *flokkvoktere* må ha en saueflokk å forholde seg til. Dette krever tilpasninger av drifta. Besetningen må gjetes eller en må i utstrakt grad benytte seg av inngjerdet beite. Alternativt kan en legge om til en sauerase med godt flokkinstinkt eller avle på individer med gode flokkegenskaper. For øvrig gjelder de tilpasninger av drifta som nevnt under kap. 4 som er nødvendig i forhold til sosialisering av hunden på sau.

A. Gjeting

Dersom gjeterarbeidet ikke får statlig støtte vil gjeting ikke være realistisk i Norge. Gjeting gjøres rimelig i utlandet ved å benytte spesielt interesserte personer på langtidskontrakter til lav lønn. Bruk av utenlandsk arbeidskraft (yrkesgjeterere) kan benyttes etter søknad. Gjeting av norske saueraser er spesielt utfordrende fordi sauene i utgangspunktet sprer seg vidt i utmarka. Dette krever også et intensivt bruk av gjeterhunder og gjeterere som har tilgang på- og som er dyktige med gjeterhund. For å utnytte beiteområdet best mulig utover i sesongen kan det i enkelte områder være hensiktsmessig å gjete til hest og/eller at en anlegger flere leirplasser i beiteområdet.

Kostnadsnivået er den største ulempen ved omlegging av drifta til gjeting. Foruten kostnadene, er lave slaktevekter knyttet til en driftsform basert på gjeting eller beiting på inngjerdet beiteområde et problem. Styrkt beitedrift medfører redusert beitetid i forhold til fri beiting. Ved gjeting vil en heller ikke alltid klare å føre flokken etter utviklingen på beiteplantene, slik at næringsinnhold, fordøyelighet og smakelighet av disse beiteplantene er lavere enn om sauene kunne fått velge fritt.

B. Inngjerdet beite

Sauene kan gå på inngjerdet innmark/utmark i hele eller deler av beitesesongen. Dersom hunden vokter sauene er det ikke nødvendig med rovdryssikkert gjerde. Det inngjerdete beitet bør ikke være større enn ca 250 dekar (noe avhengig av topografi og vegetasjon), slik at sauene ikke sprer seg for vidt og slik at området blir overkommelig for hundene å vokte.

Når sauene går på et begrenset beite over lengre tid vil man snart få utfordringer med innvollssnylttere. Sauene må snylterbehandles i samråd med veterinær. En kan med fordel legge opp til skiftebeiting hvor sauene flyttes fra beite til beite i en ordnet rekkefølge. Dette gir bedre kvalitet og større produksjon på beiteplantene, samtidig som en får mindre problemer med innvollssnylttere.

Bruk av inngjerda beiter vil også medføre omfattende investeringer og arbeid i tilknytning til gjerdehold. Velger en å gjøre nytte av innmarksbeiting i utstrakt grad, vil dette kunne gå ut over vinterfôrbeholdningen og innkjøp av ekstra grovfôr kan bli nødvendig.

C. Omlegging til sauerase med bedre flokkinstinkt

Ingen av de norske sauerasene, bortsett fra gammel norsk sau og trolig hornet spælsau, har tilfredsstillende flokkegenskaper. Disse to rasene er imidlertid ikke avlet for økonomiske mål og kan gi lite lønnsom drift. Gammel norsk sau har dessuten sin berettigelse på kysten hvor den kan beite ute året rundt. Erfaringer har vist at driftsmåten med utegang kan gjøre rasen så sky at det er problematisk å sosialisere individene tilstrekkelig til vokterhund.

Utenlandske saueraser med godt flokkinstinkt er f.eks. Merino, Romney, Colombia og Rambouillet. Pga fare for spredning av smittsomme husdyrsjukdommer er det f.t. nesten umulig å importere nye saueraser til landet. Embryo- eller import av frossen sæd er et alternativ, men dette er kostbart. Et annet alternativ er å krysse den gamle norske sauerasen med tyngre raser. Dette er gjort i en besetning i Hedmark som benytter gammel norsk sau som morraser og en tyngre rase som farrase. En oppnår med dette krysningsfrodighet (heterosiseffekt) i form av god livskraft, relativt god tilvekst og kjøttfylde på lammene, samtidig som morsegenskapene og flokkegenskapene ivaretas.

D. Seleksjon for dyr med gode flokkegenskaper

Under Lierneprosjektet oppnådde en etter noen ukers intensiv gjeting tilfredsstillende flokkstruktur på Dalasauene. Selv om en kan avle videre på lam etter disse individene med "tillærte" flokkegenskaper, er dette et langsiktig prosjekt. En kan ikke forvente tilfredsstillende flokkstruktur før etter 4-6 generasjoner, og en vil sannsynligvis ennå være avhengig av gjeting. Men fordi sauene holder seg bedre i flokk, kan én gjeter håndtere flere sauer.

E. Andre driftstilpasninger

For å opprettholde sauens flokkatferd gjennom vintersesongen, anbefales fra utenlandsk hold løsdriftsfjøs. Også norske erfaringer viser at dette er gunstig for flokkstrukturen.

Skal hundene benyttes som **gårdsvoktere** bør en sørge for at sauene går på avgrenset beite i nær tilknytning til gården. Dette vil for de fleste brukere medføre en omlegging av drifta til utvidet innmarks/kulturbeiting (se pkt. B ovenfor). I tillegg er det en fordel om sauene har så gode flokkegenskaper som mulig, og at det er muligheter for løsdrift i fjøset.

Dersom hundene skal benyttes som **patroljehunder**, er det ikke nødvendig med store driftsendringer. Tvert i mot er det vokterhundmetoden som her er tilpasset det tradisjonelle norske driftssystemet med spredt beiting i utmarka. Det vil være en stor fordel om sauene fra de ulike besetningene som går inn i en patroljeringsordning får anledning til å venne seg til hundene allerede i fjøset eller på innmarksbeitet. Dette for å hindre at sauene blir skremt når de ser vokterhunden, siden fluktresponsen i seg selv kan bidra til å initiere jaging hos hunden.

8. Anbefalinger under norske forhold

8.1 Antall vokterhunder pr saueflokk

Anbefalinger fra utlandet mht. antall sau i forhold til antall vokterhunder varierer mye med driftsmåte, rovviltart, rovvilttetthet og beiteområdets beskaffenhet.

I USA er det vanlig å bruke én gjeter og fem vokterhunder pr 1000 søyer. Gjeteren har gjerne flere gjeterhunder og benytter ofte hest. Dersom sauene ikke gjetes døgnet rundt, må de samles om natta for at hundene skal få gjort en god jobb. Ofte kan gjeteren overnatte i telt ved flokken. Noen brukere praktiserer skiftbeiting hvor de ukentlig flytter sauene til nytt beite. Dersom sauene er av en rase med dårlig flokkinstinkt, som de norske sauerasene, anbefales to vokterhunder pr 100 sau. Disse vil kunne utfylle hverandre ved at den ene hunden holder seg blant sauene, mens den andre patruljerer i utkanten av beiteområdet.

I Israel benyttes vokterhunder i hovedsak på inngjerda og privateide sauebeiter. Saueflokken gjetes ikke hele dagen, men vokterhunder og sauer blir ført ut på et inngjerdet beite om morgenen og tas hjem om kvelden og settes i nattkve. Hundene vokter sauene døgnet rundt. Det er vanlig å benytte 2-4 vokterhunder pr 200 søyer. Besetningene organiseres ofte i samdrifter med organisert skiftebeiting.

I Polen (Tatraområdet) og Italia (Abruzzo-området) benyttes vokterhunder hovedsakelig overfor mjølkesau. Sauene holdes i kve om natta og når de mjølkes. I Italia er det anbefalt å bruke 4-5 vokterhunder pr 400 mjølkesau. Geiter fungerer ofte som flokkledere. Gjeterne påser at sauene beiter effektivt den tida de ikke står i kve. Fra Polen kjenner vi til et tilfelle med en samdrift av 8 brukere med til sammen 1500 mjølkesau hvor det benyttes 10 vokterhunder og 10 gjeter. Gjeterne bor i telt eller gapahuk nær flokken hele beitesesongen. Om natta tas sauene inn i mobile nattkve som blir flyttet hver natt, og hundene patruljerer utenfor gjerdet hvor også gjeterne ligger (kringvern).

Erfaringer under norske forhold viser at det er nødvendig å bruke to gjeter med gjeterhunder, samt 4-6 vokterhunder, for å gjete og vokte en flokk på totalt 500 søyer og lam. Skal den samme besetningen gå på inngjerdet beite, og så fremt området ikke er for stort eller for uoversiktlig, vil det være tilstrekkelig med to voksne vokterhunder. Det samme gjelder for hunder som blir benyttet som gårdsvoktere. Antall hunder og tilsynspersoner som kreves ved bruk av patruljeringsmetoden er arealavhengig. Vi anbefaler 1 ekvipasje (hund og fører) pr 10 km² utmarksbeite, forutsatt 15 timers arbeidsuke. Patruljeringen kan effektiviseres ved å konsentrere tilsynet til de mest skadeutsatte områdene.

8.2 Behov for vokterhunder

Pr. i dag (2010) har vi på nasjonalt nivå oversikten over 40-50 vokterhundeiere som mer eller mindre aktive og på ulike måter benytter hundene som bufevoktere. Siden bruk av vokterhund er et tiltak som har vist seg å ha forebyggende effekt mot rovviltskader, og siden det er få småfebønder som hittil har benyttet vokterhund, mener vi det er et stort potensial for økt bruk av vokterhund i beiteområder med rovdyrproblemer i Norge. Hele 2/3 av sauebønderne i Colorado, USA, benytter i dag vokterhund, og i Canada er alle sauefarmerne i rovdyrutsatte områder pålagt ved lov å ha vokterhund. Selv om lovpålegg trolig ikke vil bli aktuelt i Norge, kan det imidlertid bli pålagt å sette inn forebyggende tiltak for å få full erstatning for rovvilt drept bufe. Dersom det i tillegg gis statlig støtte til vokterhund som forebyggende tiltak, vil et realistisk mål være at 1/4 av sauebrukerne i områder med store tap grunnet rovdyr tar vokterhunder i bruk innen de neste 15 år. Dette forutsetter omfattende informasjon, og en holdningsendring blant både sauebrukerne og befolkningen for øvrig, slik at det blir aksept innen næringen og befolkningen for bruk av bufevoktere.

I vårt land finnes det for tiden et meget snevert genetisk vokterhundmateriale. Dersom vokterhundbruken skulle øke så mye som vi har antydnet, vil det være behov for import og oppdrett av et langt større antall vokterhunder. I tillegg er det behov for en kvalitetssikring av både hundematerialet og selve vokterhundbruken. Vi anbefaler derfor at det opprettes et nasjonalt senter for oppdrett, sosialisering og oppfølging av vokterhunder i Norge, noe som vil sikre at valpene som leveres til næringa har de brukskvaliteter som forventes. Senteret bør sikres statlig støtte.

8.3 Årlig behov for offentlig støtte

Bruk av vokterhund vil kun unntaksvis være kostnadseffektivt, dvs. at hunden redder så mange sauer fra rovdyrangrep at dette dekker omkostningene ved tiltaket. Dersom det er aksept hos myndighetene for at sauehold fortsatt skal utøves i områder med store konflikter mellom rovvilt og bufe, må det etter vår mening gis offentlig støtte til vokterhund og andre forebyggende tiltak i et omfang som dekker merkostnadene ved tiltaket. For bruk av vokterhund vil dette, avhengig av bruksmåte, kunne dreie seg om bl.a. gjerdehold, innkjøp, hold og bruk av vokterhund med mer.

8.4 Skadeforflyttende effekt

Erfaringer med bruk av vokterhunder har vist at tiltaket kan ha en skadeforflyttende effekt, dvs. at tapene av bufe grunnet rovvilt overføres til andre besetninger som ikke utøver noen former for forebyggende tiltak. Dette er dokumentert i utlandet og er også påvist i noen prosjekter i Norge, men ikke alltid. Det er derfor viktig med samarbeid og enighet rundt bruken av vokterhund, både i det aktuelle beiteområdet og i tilgrensende beiteområder. For øvrig har de aller fleste forebyggende tiltak en skadeforflyttende effekt, så framtidig man ikke ønsker å gå på uttak av rovvilt.

8.5 Generelt om vokterhund som forebyggende tiltak

Vi håper denne manualen ikke har bidratt til å fokusere kun på de positive sidene ved bruk av vokterhund som forebyggende tiltak, men at den gir en nøktern beskrivelse av tiltaket. Bruk av vokterhund er ikke noe enkelt tiltak og er heller ikke den "eneste" løsningen. Det er mye som kan gå galt underveis, bl.a. viser det seg at ca halvparten av hundene man starter opp med av forskjellige grunner ikke vil være egnet til formålet. Det er dessuten ikke alle som har egnede utmarks- eller innmarksbeiter for bruk av vokterhund. Kanskje ligger beitet for nært opptil tettbebyggelse, kanskje er det for uoversiktlig, eller kanskje ligger kjerneområdet av beitet for langt unna allfarvei til at patruljering kan være praktisk mulig. En har som vokterhundeeier dessuten et stort ansvar og må ta hensyn til omgivelsene rundt. Ikke alle ønsker å ta dette ansvaret eller liker å jobbe med hund. Men for enkelte brukere og i områder som ligger godt til rette for dette vet vi at vokterhunder, gjerne i kombinasjon med andre tiltak, kan ha god tapsforebyggende effekt.

9. Vokterhunder og lovverket

9.1 Hundeloven

Båndtvang fastsatt i eller i medhold av hundeloven § 4 (alminnelige regler om sikring av hund), § 6 (sikring av hund ved båndtvang med mer) og § 7 (særlig om sikring av hund der tamrein beiter) gjelder i følge hundeloven § 9 ikke for dressert bufehund når den brukes til å vokte storfe, sau eller geit. Vokterhunder i arbeid kan med dette på en aktsom måte slippes slik det er naturlig ut fra bruksformålet. Hundeloven av 04.07 2003 erstatter viltloven § 52, bufeloven § 3 og deler av reindriftsloven § 29. Ved ferdsel med hund i område hvor tamrein beiter gjelder også reindriftsloven § 66. Om erstatningsansvar for skade voldt av hund gjelder det som følger av andre lovfestede og ikke lovfestede regler, bl.a. skadeerstatningsloven § 1-5 om ansvar for dyr. Hundeeier og hundefører plikter å gjøre seg kjent med hundeloven og annet relevant lovverk.

Les hele Hundeloven på www.lovdatab.no.

9.2 Notat vedrørende vokterhunder - noen rettslige spørsmål

Bioforsk fikk i 2010 en skriftlig uttalelse fra jurist Hans A. Vikheim, ansatt i Direktoratet for naturforvaltning, angående ansvarsforhold dersom vokterhunden skulle volde skade på person eller annen hund. Notatet er gjengitt ordrett nedenfor:

“Hundeholders (eier eller den som ellers har omsorgen for hunden) ansvar og andre personers rettigheter og plikter i faresituasjoner der hund er involvert, er regulert i lov om hundehold av 4. juli 2003 nr. 74 (hundeloven). Det generelle aktsomhetskravet i lovens § 3 pålegger hundeholder å vise aktsomhet for å unngå at hunden volder skade på folk og dyr mv. En løs vokterhund, spesielt brukt i utmark, vil kunne komme i kontakt med mennesker, og for spesielt aggressive individer kan dermed selve bruken være i strid med den generelle aktsomhetsnormen. Videre er det i medhold av lovens § 14 annet ledd er det tillatt å gjøre det inngrep som er nødvendig for å forsvare mennesker eller dyr som urettmessig angripes av hund. Forsvarshandlingene (*inngrepet*) skal ikke overstige det som er nødvendig for å avverge faren eller gå ut over det forsvarlige i betraktning av angrepets farlighet og den angrepnes interesse. Den konkrete avveiningen vil naturlig nok kunne være vanskelig, og vil etter sakens natur alltid måtte tas i en akutt faresituasjon. Vilkåret om at angrepet må være urettmessig innebærer at dersom ansvaret for at hunden går til angrep ligger hos en annen enn hundeholder, kommer bestemmelsen ikke til anvendelse. Inngrep overfor den angripende hunden utløser i så fall erstatningsansvar (og eventuelt straffansvar) for vedkommende som er ansvarlig for at hunden gikk til angrep.

Særlig om ansvar for skade på annen løs hund: En hund som går løs innenfor et inngjerdet beite vil i det alt vesentlige representere en overtredelse av sikringsreglene i hundelovens kap. 2, og ansvar for skade på slik hund som følge av angrep av vokterhund vil ikke kunne gjøres gjeldende overfor (vokterhundens) hundeholder. Dette må være det klare utgangspunktet selv om båndtvang ikke gjelder. For å avklare ansvarsforholdene og redusere risikoen for farlige situasjoner vil det imidlertid være en stor fordel om det blir fastsatt lokale forskrifter om båndtvang for de relevante deler av kommunen i medhold av hundeloven § 6 annet ledd bokstav e).

Særlig om ansvar for skade på person: Spørsmålet om ansvar for skade på person må vurderes med utgangspunkt i friluftslovens bestemmelser om allmenn ferdselsrett. For inngjerdet beite på *innmark* er utgangspunktet at allmennheten ikke har ferdselsrett, i hvert fall ikke i det aktuelle tidsrommet. Dette er imidlertid kun et utgangspunkt, og det er ikke gitt at hundeholders aktsomhetsplikt er oppfylt ved angrep på person innenfor gjerde på innmark. Det må foretas en konkret vurdering av risikoen for at personer, særlig barn, kan komme seg innenfor inngjerdingen, og i enkelte tilfeller må det kreves ytterligere sikringstiltak fra hundeholders side. Det er ikke mulig å gi et fullgodt generelt svar på dette spørsmålet. Dersom vokterhund angriper og gjør skade på person i et område som etter friluftsloven er å anse som *utmark*, der allmennheten har adgang til fri ferdsel, må utgangspunktet være at hundeholder er ansvarlig. Det følger av friluftsloven § 1a at

kulturbete og lignende område hvor allmennhetens ferdsel vil være til utilbørlig fortrensning for eier eller bruker, regnes som innmark. For ordens skyld nevnes bestemmelsen i friluftsløven § 20 om at grunneier/bruker kan kreve uttalelse fra kommunen der det er tvil eller uenighet om et bestemt område er å anse som inn- eller utmark. En avklaring av dette spørsmålet vil - på samme måte som en kommunal forskrift om båndtvang i beiteområder der vokterhund er planlagt benyttet - helt sikkert kunne bidra til å redusere risikoen for farlige situasjoner.”

9.3 Innførsel av hund fra utlandet

Det er åpne grenser for innførsel av hund mellom Norge og Sverige. Dersom du skal innføre hund fra utlandet utenom Sverige, må dette søkes om i eget skjema (utførsel og innførsel av hund, katt og ilder, se Mattilsynets skjematjenester). Det er en rekke vilkår som må oppfylles avhengig av hvilket land hunden skal importeres fra. For innførsel av hund fra EU/EØS-land unntatt Sverige, gjelder bl.a. krav om ID-merking, vaksinasjon mot rabies, behandling mot bendelorm og blodprøver for kontroll av antistoffer (kreves ikke for import fra Storbritannia og Irland). For innførsel av hund fra listeførte tredjeland (se www.mattilsynet.no) gjelder de samme regler, men hunden må undersøkes av Mattilsyn-veterinær ved grensepassering. Hunder fra ikke listeførte tredjeland (samtlige land utenfor EU/EØS som ikke framkommer på lista over listeførte tredjeland) må stå i godkjent karantene i Norge i minimum fire måneder.

Det er nå lovlig å søke om innføring av uvaksinerte valper yngre enn 3 måneder fra flere EU-land og enkelte listeførte tredjeland under visse krav og forutsetninger (se Mattilsynets skjematjenester).

Les mer om reglementet for innførsel av hund fra utlandet på www.mattilsynet.no

VEDLEGG 1:

Adresser til oppdrettere og vokterhundspesialister

<i>Rase</i>	<i>Oppdrettere: Navn/Adresse</i>
Pyrenéerhund	Astrid Brenne Moe Lauga 7970 Kolvereid tlf 74 39 41 17
Pyrenéerhund	Buddy Brown Route 1, Box 2 Granville, TN 38564 USA
Pyrenéerhund	Kathy Liles 9709 NE 222nd Ave Vancouver, WA 98682 USA Tlf 00 1 360-253-7959
Maremma (kontaktperson i Norge)	Lisa Johne Brekke 3628 Veggli tlf 32746246
Maremma	Donatella Muirhead Via Appia Antica 189 00178 Roma ITALIA tlf/fax 0039-67822528
Polsk Owczarek Podhalanski	Kontakt Boguslaw Bobek for oppdrettere i Europa (se adresse neste side)
Sarplaninac	Kontakt Coppinger for oppdrettere i Europa (se adresse neste side)

<i>Vokterhundspesialister</i>	<i>Adresse</i>
Ray og Lorna Coppinger	Livestock Guard Dog Association Hampshire College Amherst, MA 01002 USA tlf 00 1 413-367-2835 eller 00 1 413-549-4600, ext. 348/487 LCoppinger@hamp.hampshire.edu lcfc@hamp.hampshire.edu
Jay Lorenz	1521 NW Harrison Corvallis, OR 97330 USA tlf: 541-758-9334
Jeffrey Green	Animal and Plant Health Inspection Services (APHIS) Wildlife Services Program 12345 W. Alameda Parkway, Suite 204 Lakewood, CO 80228 USA tlf 00 1303- 969-6565 ext. 233
Roger Woodruff	USDA, ADC 720 O'Leary Street, NW, Olympia WA 98502 USA tlf 00 1 360- 753-9884
William Andelt	Dept. of Fishery and Wildlife Biology Colorado State University Fort Collins, Colorado 80523 USA
Pascal Wick	Saint Julien en Quint (Sept- April) 26150, Die FRANCE tlf 0033-75212157
Omer Viner	Kibbutz Merom-Golan 12436 ISRAEL tlf 972-6-960119/111 fax 972-6-961236
Paolo Breber	Consiglio Nazionale delle Ricerche Istituto per Lo Sfruttamento Biologico delle Lagune Lagune Via Pola 471010 Lesina ITALY isecpb09@area.area.ba.cnr.it]
Boguslaw Bobek	Department of Wildlife Research Institute of Environmental Biology Jagiellonian University Karasia 6 30-060 Krakow POLAND tlf 00 33 63 77 ext. 407, 445, 466
Francisco Fonseca	Dept Zoologia e Antropologia Fac. Ciencias C2

C. Grande
1700 Lisbon
PORTUGAL
tlf 351 1 7500073
fax 351 1 7500028
ffonseca@fc.ul.pt

Inger Hansen

Bioforsk Nord Tjøtta
8860 Tjøtta
tlf 90627634
inger.hansen@bioforsk.no

VEDLEGG 2:

Aktuelle web-adresser

<i>Organisasjon/ litteratur</i>	<i>Web-adresse</i>
Norsk viltskadesenter	http://www.viltskadesenter.no
Svensk viltskadecenter	http://www.viltskadecenter.se
Kennel Laugtun Oppdretter Astrid Brenne Moe	http://www.laugtun.com
Livestock Guardian Dogs Association	http://www.lgd.org/ Se bl.a. LGD Articles under fanen "Library". Mange viktige publikasjoner.
Erfaringer med vokterhunder i USA	http://www.aphis.usda.gov/wildlife_damage/dogs
Vokterhundbok med viktige adresser og referanser	http://www.canids.org/occasionalpapers/

VEDLEGG 3:

Aktuell vokterhundlitteratur

Andelt, W.F., 1992. Effectiveness of livestock guardian dogs for reducing predation on domestic sheep. *Wildl. Soc. Bull.*, 20: 55-62.

Christiansen, F., 1998: Vokterhund som forebyggende middel for å redusere konflikten mellom husdyr og rovdyr. En guide. (Livestock Guarding Dogs as a Measure to reduce Predator - Livestock Conflicts. A Guidance). NTF-notat 1998:9.

Christiansen, F., 2000: Predatory behaviour of hunting dogs towards grazing sheep (Jakthunders predatoratferd overfor sau i utmark). Doktor scient.-avhandling. Institutt for husdyrfag, Norges Landbrukshøgskole, Ås.

Coppinger, R., Lorenz, J., Glendinning, J. & Pinardi, P., 1983. Attentiveness of guarding dogs for reducing predation on domestic sheep. *Jour. of Range Manag.* 36, 275-279.

Coppinger, R., Glendinning, J., Torop, E., Matthay, C., Sutherland, M., Smith, C., 1987. Degree of behavioral neoteny differentiates canid polymorphs. *Ethology* 75, 89-108.

Coppinger, R., Coppinger, L., Langeloh, G., Gettler, L. & Lorenz, J., 1988. A Decade of use of Livestock Guardian Dogs. *Proc. Vertebr. Pest Conference, University of California*, 13: 209-214.

Coppinger, R. & Coppinger, L. 1993: "Dogs for herding and guarding livestock". I: T. Grandin, red., *Livestock Handling and Transport*, pp 179-196. Wallingford, UK: CAB International.

Coppinger, R. & Coppinger, L., 1995: "Interaction between livestock guarding dogs and wolves". I: L.N. Carbyn, S.H. Fritts og D.R Seips, red., *Ecology and Conservation of Wolves in a Changing World*. Alberta, Edmonton: Can. Circ. Inst., Univ.

Coppinger, R & Coppinger, L. 2005. *Dogs: A New Understanding of Canine Origin, Behaviour and Evolution*.

Green, J.S. & Woodruff, R.A., 1988. Breed Comparisons and Characteristics of Use of Livestock Guarding Dogs. *J. Range Manage.*, 41: 249-250.

Green, J.S. & Woodruff, R.A., 1990: "Livestock guarding dogs: protecting sheep from predators". *Agriculture Information Bulletin No 588*. U.S Department of Agriculture.

Hansen, I., 1995: "Bruk av vokterhund i Israel. Erfaringer og inntrykk fra studietur til Israel 25.02.-15.03.95". *Sau og Geit* 3/95:144-146.

Hansen I. 2009. Bruk av vokterhund i Ørpen, beitesesongene 2008 og 2009. *Bioforsk Rapport 4 (181)*, 13 s.

Hansen, I. & Christiansen, F., 2001: Tilpasset bruk av vokterhund - erfaringer fra enkeltbesetninger. *Statusrapport 2000*. Grønn forskning 06/2001.

Hansen, I. & Christiansen, F., 2002: Tilpasset bruk av vokterhund - erfaringer fra enkeltbesetninger. *Statusrapport 2001*. Planteforsk Grønn forskning 11/2002.

Hansen, I., M. Smith & Ø. Trondsen, 1997: Bruk av vokterhund og andre forebyggende tiltak mot rovdyrskader på bufe. Erfaringer fra USA. *Planteforsk Grønn forskning nr 10/97*.

Krogstad, S., Christiansen, F., Smith, M.E., Røste, O.C., Aanesland, N., Tillung, R.H. & Thorud, L., 2000: Forebyggende tiltak mot rovviltskader på sau. Gjeting og bruk av vokterhund i Lierne. *Sluttrapport 2000*. NINA fagrapport 041, Trondheim.

Linnell, J.D.C., Smith, M.E., Odden, J., Kaczensky, P. & Swenson, J.E., 1996: Rovvilt og saueneæring i Norge (Carnivores and Sheep Farming in Norway). 4. Strategies for the reduction of Carnivore - Livestock Conflicts: A Review. NINA oppdragsmelding 443.

Lorenz, J.R. & Coppinger, R., 1986: Raising and training a livestock-guarding dog. Oregon State University Extension Service, Cirkular Number 1238/April 1986.

Lorenz, J.R. , 1989: Introducing livestock-guarding dogs. Oregon State University Extension Service, Cirkular Number 1224.

Løberg, G. 2007. Valpesosialisering. Canis forlag.

Miljøverndepartementet, 1996. Stortingsmelding nr 35 (1996-97) Om rovviltforvaltning.

Rauma kommune, 2001. Forebyggende tiltak rovvilt i Rauma kommune. Rauma kommune, næringsetaten, 2001.

Ringsø, A., Staaland, T. & Hansen, I., 2000. Vokterhund i kombinasjon med tilsyn - evaluering av tre års utprøving i Hattfjelldal. Rapport 03/2000, Planteforsk Tjøtta fagsenter.

Scott, J.P. & Fuller, J.C., 1965. Dog Behavior. Univ. of Chicago Press, Chicago.

Sims, D.E. & Dawydiak, O., 1990: Livestock Protecting Dogs. Selection, Care and Training. OTR Publications.

Smith, M.E., Linnell, J.D.C., Odden, J. & Swenson, J.E., 2000. Methods for reducing livestock losses to predators: A . Livestock guardian animals. Acta Agric. Scand., 50: 279-290.

Wikan, S. (1994): Bruk av Pyrenèrhund mot bjørn. Erfaringer fra Pasvik 1994. Rapport nr. 23. Kirkenes: Svanhovd miljøseniter.

Standard

Forebyggende tiltak mot rovviltskade

Fastsatt av Direktoratet for naturforvaltning

Bruk av vokterhunder i Norge

Foto: Inger Hansen

Norsk viltskadesenter
Bioforsk Nord Tjøtta

Standarden skal følges dersom ikke annet er bestemt i vedtak om tilskudd. Vedlagt denne standarden finnes en liste med absolutte minimumskrav for tiltaket. Tiltaket skal utføres i henhold til denne kravlisten før utbetaling av tilskudd fra betalende myndighet kan skje.

Anbefalte bruksmåter i Norge

I utlandet er det vanlig å bruke vokterhunder i kombinasjon med heltids/deltids gjeting, men de kan også arbeide alene i lag med sau på inngjerdet beite eller alene i utmarka. Et effektivt forsvar forutsetter imidlertid at sauene går i flokk. Fordi de fleste sauene i Norge beiter spredt i utmarka, kan derfor ikke de tradisjonelle vokterhundmetodene uten videre benyttes.

Erfaringene fra utprøvinger i Norge tilsier at to bruksmåter kan anbefales under norske forhold:

1. Vokterhunder på inngjerdet beite

Anbefales i områder med svært høge rovdyrtap – der alternativene er enten å legge om eller å legge ned sauedrifta.

2. Vokterhunder på patrulje

Kan benyttes i områder hvor rovdyrskadene ikke overstiger ca. 15 % og hvor man fremdeles ønsker å opprettholde den tradisjonelle utmarksbeitinga.

Vokterhunder på inngjerda beiter

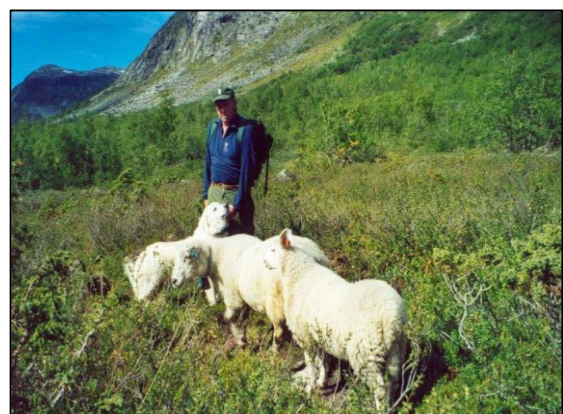
Denne metoden har god tapsforebyggende effekt med reduksjon av tap til rovvilt opp mot 100 %. Bruksmåten er lite arbeidskrevende fordi hundene vokter sauene alene innenfor gjerdet døgnet rundt. I ulve- og bjørneområder anbefales det at flere voksne hunder jobber i lag. Metoden innebærer omlegging av sauedrifta for bruk basert på tradisjonell utmarksbeiting. Bruksmåten krever sterk sosialisering på sau hvis ikke beitet ligger helt inntil gården. Dersom beiten er store, skal de deles inn med lettgjerdet. Inngjerda beiter med vokterhunder i arbeid skal merkes med informasjonsskilt.

Vokterhunder brukt på inngjerdet beite (foto: Frank Christiansen).

Vokterhunder på patrulje

Dette er en ny bruksmåte som er tilpasset utmarksbasert beitedrift. Metoden er ikke så effektiv som vokterhunder på inngjerda beiter, men brukt på riktig måte i egne områder kan metoden redusere tapene ned mot ”normaltapet”. Bruksmåten innebærer systematisk og frekvent tilsyn med løs hund i beiteområdet, fortrinnsvis på kveld, natt, eller morgen. Tilsynsperson sørger for at hunden dekker beiteområdet i løpet av en viss tid. Hunden sporer både sau og rovvilt og kan bidra til å finne syke dyr og kadavre. Én person m/hund kan dekke et område på 10-12 km², forutsatt en total arbeidsinnsats på 15 timer i uka. Metoden krever ikke sterk sosial binding mellom hund og sauer. Patruljeringsmetoden anses som mest egnet i områder med jerv og gaupe. I ulverevir anbefales metoden ikke. Metoden alene er ikke ”sterk” nok til å takle rovdyrtap over ca. 15 %.

Vokterhund brukt på patrulje (foto: Inger Hansen).

Rasevalg

Utgangspunktet for valg av vokterhund er bruksegenskapene. Best genetisk materiale sikres ved å velge en rase som kommer fra aktive vokterhundmiljøer. For eventuell import av hunder henvises til regelverk og søknadsskjemaer som kan fås av Mattilsynet.

Det er et tredve-talls raser som går under betegnelsen vokterhunder. Spesielt under norske forhold, med bl.a. hundeloven, lov om friluftslivet og skadeerstatningsloven å forholde seg til, er det viktig å satse på hunderaser som ikke har for skarpt temperament. Pyrenèrhunden er den rasen med færrest konflikter overfor folk, andre hunder og bufe, og kan anbefales som en god nybegynnerrase. Anatolske gjeterhunder (akbash og karabash) anbefales ikke, da disse rasene kan ha et utpreget vokterinstinkt og vokte sterkt også mot folk. Temperamentet varierer imidlertid både innen og mellom raser, og er foruten det genetiske grunnlaget avhengig av styrken på ditt lederskap, sosialisering og miljøtrening for øvrig. Aggressive individer må ikke benyttes i Norge.

Sosialisering på folk er viktig (foto: Inger Hansen).

Loverket

Båndtvang

Båndtvang fastsatt i eller i medhold av hundeloven § 4 (alminnelige regler om sikring av hund), § 6 (sikring av hund ved båndtvang med mer) og § 7 (særlig om sikring av hund der tamrein beiter) gjelder i følge hundeloven § 9 ikke for dressert bufehund når den brukes til

å vokte storfe, sau eller geit. Vokterhunder i arbeid kan med dette på en aktsom måte slippes slik det er naturlig ut fra bruksformålet. Hundeloven av 04.07 2003 erstatter viltloven § 52, bufeloven § 3 og deler av reindrifftsloven § 29. Ved ferdsel med hund i område hvor tamrein beiter gjelder også reindrifftsloven § 28. Om erstatningsansvar for skade voldt av hund gjelder det som følger av andre lovfestede og ikke lovfestede regler, bl.a. skadeerstatningsloven § 1-5 om ansvar for dyr og reindrifftsloven § 29 om hunder. Hundeeier og hundefører plikter å gjøre seg kjent med hundeloven og annet relevant lovverk.

Ytterligere informasjon

Vokterhunder

For ytterligere informasjon om bruksmåter og sosialiseringmetoder, se våre Temaark på www.viltskadesenter.no. Som innføringsbok for nye vokterhundbrukere anbefales heftet: ”Vokterhundmanual. En veiledning til brukere av vokterhund som tiltak mot rovviltskader på bufe. Planteforsk Grønn forskning 24/2002”.

Råd om rasevalg, aktuelle oppdrettere og vokterhundspesialister, bruksmåter og sosialisering med mer kan fås ved henvendelse til Norsk viltskadesenter.

Forebyggende og konfliktdependende tiltak

Det henvises til Direktoratet for naturforvaltning sin internettside om rovvilt (rovviltportalen), hvor man bl.a. kan finne regelverk og elektronisk søknadssenter for tilskudd til forebyggende og konfliktdependende tiltak. Her finner man også søknadsskjema for erstatning ved rovviltskade og liknende.

Bruk adressen www.rovviltportalen.no.

Norsk viltskadesenter

Bioforsk Nord Tjøtta
8860 Tjøtta

Tlf.: 92 69 64 17

Faks: 75 04 40 31

e-post: tjotta@bioforsk.no

Kontaktperson: Inger Hansen

www.viltskadesenter.no

Minimumskrav til bruk av vokterhund som forebyggende tiltak:

Vokterhunder på inngjerdet beite:

- Dersom beitet er større enn 500 dekar skal det deles opp med lettgjerdet eller liknende, slik at sauene ikke sprer seg over et for stort område
- Hunder og sauer skal ha tilsyn minimum én gang i døgnet
- Inngjerda beiter med vokterhunder i arbeid skal merkes med informasjonsskilt
- Bruksmåten krever at hunden er sterkt sosialt bundet til sau hvis ikke beitet ligger helt inntil gården. Sosialiseringmetoden er trinnvis beskrevet i vårt temaark "Sosialisering av vokterhunder" på www.viltskadesenter.no

Vokterhunder på patrulje:

- Alle grunneiere, reindriftsnæring og beitelagsmedlemmer må være enige om at løs hund kan benyttes i utmarksbeitet
- Hunden skal alltid følges av tilsynsperson/hundefører
- Patruljeringen skal skje på tider av døgnet hvor det er størst sannsynlighet for å komme i konfrontasjon med rovvilt, fortrinnsvis kveld/natt/morgen
- Systematisk og frekvent tilsyn er en forutsetning for godt resultat. En person m/hund kan dekke et område på 10-12 km², forutsatt 15 timers patruljering i uka. I store beiteområder må flere hunder og personer settes inn eller arbeidsinnsatsen pr. ekvipasje må økes
- En enkelt hund bør jobbe i det samme området gjennom hele beiteperioden og ikke flyttes fra sted til sted, selv om det kan være større rovdyrskader i et annet beiteområde
- Hunden må ikke jage sau. For anbefalinger mht. miljøtrening og sosialisering, se våre temaark "Sosialisering av vokterhunder" og "Vokterhunder på patrulje" på www.viltskadesenter.no

Generelt:

- Anbefalte vokterhundraser fra aktive vokterhundmiljøer skal benyttes
- Hunder som opptrer aggressivt overfor mennesker må ikke brukes i aktivt vokterarbeid under norske forhold
- Hundeeier og hundefører må sette seg inn i relevant lovverk vedrørende bruk av vokterhund
- Norsk viltskadesenter sine anbefalinger med hensyn til bruksmåte og sosialisering skal følges